

DURKHEİM'DAN GIDDENS'A POZİTİVİST SOSYOLOJİ

Yıldız AKPOLAT*

Özet: Bu çalışmanın konusunu, sosyolojinin bilim olabilmesi için elzem bir role sahip olan Durkheim'in 'Sosyolojik Yöntemin Kuralları' adlı eseri ile bu eserden yaklaşık bir asır sonra Giddens tarafından yazılan 'Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları' adlı eserinin karşılaştırılması, oluşturmaktadır. Pozitivist-holistik sosyoloji kendinden sonra gelen Anlamacı-aksiyonel sosyolojik yaklaşımların eleştirileri ile kendini yeniden nasıl biçimlendirdiğinin öyküsü sunulmaktadır. Pozitivist sosyoloji hem ontosunu tanımlama biçimine hem epistemolojisine hem de metodolojisine yapılan eleştirileri kısmen kabul ederek var olan toplumsal koşullara ve bilim anlayışına binaen, kendisini yeniden tanımlayarak, paradigmasını yeniden düzenleyerek bir sosyoloji yaklaşımı olarak devam etme çabasıdır. Artık öznelerin yapı üzerindeki etkisini toptan reddetmemekte, araştırmacı özneyi toplumsal konumu itibarıyla araştırdığı toplumdan hepten soyutlamamaktadır. Giddens, Marks'tan yola çıkarak yapı-özne dialektiğinde pozitivist sosyolojiyi yeniden yapılandırma çabasıdır.

Anahtar Kelimeler: Pozitivist sosyoloji, anlamacı sosyoloji, özne, yapı, epistemoloji.

I. Giriş

Bilindiği üzere, sosyoloji kendini bilim statüsüne pozitivism ile çıkarmıştır. Bu işlevi ise layıkıyla (Comte'u geliştirerek) Durkheim Sosyolojik Yöntemin Kuralları'nda (ilk basım 1895) yerine getirmiştir. Hem sosyolojinin konusunu, ontosunu (ontoloji) hem bilinen nesne ile bilen özne arasındaki ilişkiyi ve sosyolojinin bilim olarak neliğini (epistemoloji) hem de bu ontodan bilginin nasıl istihraç edileceğini (metodoloji) tanımlamıştır. Ancak sosyolojik düşünce ilk halinden (pozitivism) sonra bu halin eleştirilmesi ile gelişimine (anlamacı sosyoloji) devam etmiş ve nihayetinde, şimdiki halde, hem ontolojisi hem de metodolojisi Giddens'in Yeni Sosyolojik Yöntemin Kuralları (ilk basım 1979) ile son haline kavuşmuştur. Değişen sosyolojik düşüncenin kendisi mi yoksa pozitivist sosyolojik düşünce mi olduğuna karar vermek zorlu bir çaba oldu. Bu çabada Hegel'in 'uğrak' nosyonu yol gösterici olmuştur. Uğrak, Geist'in ilerleyişinin, kendini açıklamasının her bir merhalesidir (bkz. Hegel, Hukuk Felsefesinin Temel prensipleri, 2004). Geist her bir uğrakta hem kendine yabancılaşmakta hem kendini açıklamakta hem de yetkinleşmektedir. Geist her bir uğrakta değişmekte ve yetkinleşmektedir. Onun antitezleri kendinin bir görünümüdür, sadece. İşte sosyolojik düşünce, başlangıçtaki hali olan, pozitivist sosyoloji gibi değildir. Yorumsamacı sosyolojiler uğrağında hem yetkinleşmekte hem de değişmektedir. İşte bu çalışma Türk sosyoloji geleneğinden gelen birinin bu süreci anlama ve tanımlama uğraşısıdır. Aynılıkları ve farklılıklarıyla sosyolojinin değişimini,

---

* Y.Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji ABD

yetkinleşmesini değiştirken aynı kalabilmesinin serüvenini anlama çabasıdır, sadece, ve her bir yorum eleştiriye açıktır. Pozitivist sosyoloji, sosyolojik düşüncenin bilim anlayışının ilk çıkış yeridir; sosyolojik düşünce ve bilim anlayışı, şimdi yorumsamacı uğraktan geçerek kendine dönmekte ancak daha yetkin olarak. Sosyolojik düşünce ve bilim anlayışının kendisi, tabiri caiz ise, Geist olarak ele alınırsa ilk çıkış yeri pozitivist sosyolojidir (tez), ikinci uğrak yorumsamacılık (antitez), üçüncü son uğrak (sentez) ile sosyoloji kendi üzerine dönerken artık daha yetkindir.. Bu son uğrak Giddens'in verdiği ad ile 'Açıklayıcı Yorumsamacılık'tır. Açıklayıcı Yorumsamacılık hem sosyolojik düşüncenin son uğrağı hem de en yetkin halidir. İşte bu çalışmanın konusu, sosyolojinin yorumsamacılık ile kendini nasıl yetkinleştirdiğinin serüvenidir.

Bu çalışma kendini yönetsel olarak şöyle meşrulaştırmaktadır: Hermeneutik Daire kavramını Giddens, Gadamer'den alarak kendi sosyolojisine değiştirerek içkin hale getirir. Hermeneutik daire hem toplumun ontosunu kurarken aktörlerin başvurduğu hem de bu ontoyu anlaması için araştırmacının başvurduğu araçsal bir nosyondur. Öz olarak, insanların ötekini anlarken ve araştırmacının farklı olan bir anlam çerçevesine nüfuz ederken kendi birikimleri ile ötekinin birikimleri arasında yaratıcı bir ilişki kurabilmesidir. Anlamanın karşılıklı olarak oluşmasını sağlayandır. Bu çalışma; böylesi bir hermeneutik daire ile hareket etmektedir veya bunun bilincindedir, kendi bilgi birikimini ile sosyolojinin serüvenini ilk ve son uğrak itibarıyla anlama girişiminin bir sonucudur. Hülasa sınırlılıklarını bilen bir çalışma kaygısı güdülmektedir.

Çalışmanın genel planında, pozitivismi ve sosyolojiyi nüve halinde anlamak için Auguste Comte'un (1798-1857) eserleri başlangıç olarak kabul edilmiştir. Pozitivizmin, bir felsefe, bir ideoloji, bir sosyolojik bilim anlayışının, ilk nüvesi olarak Auguste Comte'a bakılmıştır. Sonra sosyolojiyi bilim olarak, yetkinleştiren Durkeim'in (1858-1917) Sosyolojik Yöntemin Kuralları ele alınmıştır. Bu eser sosyolojinin bilimleşmesinin bir göstergesidir. Aynı zamanda Comte'un bilim olarak adını koymasından daha fazla şeyi onun fikirlerini geliştirerek gerçekleştirmiştir. Ve son uğrak, Anthony Giddens'in Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları adlı eseri pozitivismin süreklilikleri, farklılıkları ve sosyolojik düşünce ve bilimin yetkinleşmesi çerçevesinde ele alınmıştır.

II. Bir Doğa Bilim Felsefesi, Sosyolojinin İlk Bilimsel Prosedürü, Muhafazakarlaşan Burjuvanın İdeolojisi ve Üçüncü Ahit Olarak Pozitivizm: Comte'un Bir Meta-Teori Olarak Pozitivizmi İnşası

Pozitivizm bu dört ayakta ve birbirine yaslanan bir dizgesel düşünme pratiği olarak ele alınacaktır. Pozitivizm öncelikle bir doğa bilim felsefesi olarak kendini tanımlamıştır. Bu doğa bilim felsefesinin dayandığı doğa felsefesi yani doğa tasarımı ise doğal fenomenlerin basitten karmaşığa doğru giden, aralarında hem süreklilik hem farklılık olan hem mekanik hem organik evren anlayışlarının bir arada olduğu bir tasarımıdır. Doğa fenomenlerinin hiyerarşik bir sıralaması söz konusudur. Comte ilerde açıklanacağı gibi Kant'ın felsefeye yasakladığı varlık nedir? sorusunu bilim için yasaklar. Bu yüzden doğal fenomenin iç doğası nedir? sorusunu sormaz, doğal fenomenler arası ilişkiye yoğunlaşır (Comte, 2001;78). Bir

anlamda bilimlerin Kant'ıdır. Nitekim doğal fenomenler arası ilişki doğal kanunlardır. Temel bilimlerin konusu da bu doğal kanunlardır. Doğal fenomenler hem aynılık hem de farklılık gösterirler. Aynılırlar bu yüzden tek bir doğa bilimi olan pozitivizmin şemsiyesi altında birleşmelidirler. Farklılırlar ki, bu farklılık bazen nicel bazen nitel olabilmektedir. Bu yüzden de özel teknikleri olan özel bilim dalları tarafından incelenmelidir. Comte'un düşünce dizgesinde çokluk, farklılık ve birlik, aynılık arasında gel-gitler bu tanımlamaların sürekli etkisi dikkat çekmektedir. Çokluk içinde birliğin kaynağı hem insan zihni hem de dünyanın kendisidir. Comte'ta ayrıca hem düzen hem ilerleme bir aradadır. Onun düşüncesi farklı düşünce kamplarının (aydınlanma ve muhafazakarlık) bir meta-teorisi gibidir. Ki, pozitivizmin bu özelliği onun yetkin ve son hali olan Giddens'ta tekrar ortaya çıkacaktır. Pozitivizmin beklide ilk elden süreklilik tespiti bu mete-teori olma özelliğidir. Comte pozitif kavramını iki temel anlamda kullanır: menfinin (aydınlanma felsefesi-metafizik felsefe) karşısında olumlu, tamamlayıcı yeni düzenin yapıcısı ve ispatlı. Giddens'in bu çalışmada kullanılan ana eserinin alt başlığı bu anlamda ilgi çekicidir: Yorumcu Sosyolojilerin Pozitif Eleştirisi. Comte ve Giddens'in temel kaygıları kendilerinden önce söylenmiş olanı yapıcı ve tamamlayıcı tarzda eleştirerek kendi düşünsel formlarını oluşturmaktır.

Pozitivizm muhafazakarlaşan burjuvanın ideolojisi olarak da ele alınacaktır. Aydınlanma felsefesi devrimci burjuvanın gelecek tasarımını vermesi itibariyle ütopya, pozitivizm ise devirmiş ve artık iktidar koltuğunda oturan burjuvanın kendi iktidarını korumak adına yaslandığı ilkeleri aşkınlaştırıcı bir ideolojidir. Burada ütopya ve ideoloji kavramları Mannheim'in bu kavramlara yüklediği anlamlar çerçevesinde tanımlanmaktadır (bkz. Mannheim, 2004). Mannheim, ütopiyayı var olan düzenden hoşlanmayanların gelecek topisi olarak, ideolojiyi ise iktidardakinin kendi düzeninin-topinin ilkelerini aşkınlaştırıp yeni devrimci güçlerden muaf kılma teorisi olarak tanımlar. Bu anlamda pozitivizm, tanrı kanunlarının yerine doğa kanunlarını koyarak ve bunun ispatlı olduğunu hayal ürünü olmadığını söyleyerek, toplumun kanunları da doğa kanunları gibi insana dışsal olduğuna göre insan tarafından değiştirilemezdir diyerek, burjuva düzenini yeni devrimci güç olan işçi sınıfının devrimci müdahalesinden korumuş olacaktır. Pozitivizmin ideoloji olarak misyonu budur. Comte'un bilimlerin birliği ilkesi ile sosyolojiyi son doğa bilimi olarak tanımlamasının ideolojik arka planının bu kaygı oluşturur.

Pozitivizm aynı zamanda üçüncü ahittir. Eski ahit (Yahudilik) ve Yeni ahit (Hristiyanlık) ile ortak ilkesi 'başkasını sev' düsturudur. Başkasını sevmek, Pozitivist İlmihal'in (ilk basım 1854) temel ilkesidir. Bu ilke Durkheim'in ahlak ve alturist insan kavramları ile de örtüşür. Comte'a göre batının hastalığı 'zihinsel anarşi'dir. İnançlarda, fikirlerde birlik sağlanmadıkça toplumsal birlik ve düzen sağlanamayacaktır. O halde ilk elden yapılması gereken inançlar itibariyle zihinsel bir düzen getirmektir. Mannheim'in da dikkatimizi çektiği üzere batıda zihinsel birliğin ontolojik temeli olan Tanrı fikrinin sarsılması ile batıda fikirsel birlik bozulmuştur (2004; 41). Ve bundan sonra batı düşüncesi bu birliği tayin için yeni temel arayışına girmiştir. Kant bu temeli epistemoloji (evrensel insan aklı) ile inşa etmeye çalışmıştır. İşte Comte da bu çabanın içinde bilgiye bir sosyolojik temel bulmaya çalışır. Bu temel, insanlık fikridir. İnsanlık, Katolikteki tanrının yerini

alacak ve yeni düzenin garantörü olacaktır. Comte, De Maistre ve Bonald gibi Fransız muhafazakarlara hayran olarak, Katolikliğin organik düzenine hayrandır. Zaten insanlığın düşüncesinin (Hegel'in Geist'ına karşılık gelir) tarihsel evriminde iki düşünsel safha vardır. Katolilik düşünce-teoloji ve pozitivizm aradaki metafizik düşünce (aydınlanma) ara aşamadır. Bu iki düşünce sistemi organik bir düzen getirirken ara düşünce sadece yıkmıştır, yeni bir düzen kuramayacak kadar eleştireldir. Muhafazakar esinleyicisi De Maistre Fransız Devrimi'nin (aydınlanmanın pratiği) sadece yıkıcı bir terör getirdiğini söylemektedir. Hatta devrimi sağlığa ve iyiliğe karşıt olarak tanımlar (De Maistre, 2003; 83, ilk basım 1797). Tanrı buyruğu gibi doğa kanunu da tartışılmayacak olandır, böylece ona inanılacak böylece hem zihinsel hem de toplumsal düzen yeniden sağlanacaktır. Sosyolojiden muradı da zaten yeni toplum düzeni için bilimsel bir siyaset sağlamaktır. Müspet bilim yani müspet sosyoloji müspet siyaset için sadece bir araçtır. Pozitif sosyoloji toplumsal değişmeyi dizginlemek istemektedir. Bunu ise yeni bir din ile gerçekleştirmek ister. Bu din ve yeni düzen kendine Katolik Hristiyanlığı örnek alacaktır. Onun gibi manevi ve dünyevi iktidarı ayıracaktır. Katoliklik siyasi bir dehadır. Sosyoloji vahşi kapitalizmin düzeni tehdit etmesine karşılık görev ahlakı ve komşunu sev düsturu ile hem kapitalist sınıfın ihtiraslarını dizginleyecek hem de işçi sınıfına ödev duygusu, ahlakı aşılıyarak onun yeni düzeni bozması önünde engel teşkil edecektir. Buradaki din misyonu Durkheim'ın din adamı misyonu ile örtüşür (bkz. Durkheim, İntihar, 1992). Kapitalist burjuva düzeni burjuva lehine korunacaktır. Pozitif insanlık dininin misyonu budur. Eski ve Yeni Ahit gibi üçüncü Ahit de köle bir sınıf için tesis edilmektedir.

Şimdi bu tespitlerimizi açılıyarak, Comte'un ifadesi ile ispatlayalım, pozitifleştirelim. Comte, Pozitif Felsefe Dersleri (ilk basım 1830-1842 arası altı cilt) adlı eseri ile kendi evinde vermiş olduğu konferansları kitaplaştırır. Maalesef bu eserin altı cildi Mehmet Servet tarafından Türkçeye çevrilmesine rağmen basılmamıştır. Bu derslerin ilk ve ikinci ciltleri Türkçeye çevrilerek basılmıştır. Birde Fındıkoğlu, Levi-Bruhl'ün Comte'un düşüncesi üzerine yazdığı eseri (ilk basım 1900) Türkçeye çevirmiştir. Comte'un Pozitivizmin İlmihali (İlk basım 1852)) de Türkçede mevcuttur. Ancak Comte'un bir diğer önemli eseri Müspet Siyaset'e (ilk basım 1851-1854 dört cilt) Türkçede rastlanmamıştır. Her ne kadar Dünyada ikinci kurulan Sosyoloji bölümü bize aittir desek de, sosyolojinin ilk eserlerinin Türkçede eksik bulunması manidardır. Bu çalışmada Türkçede bulunan eserler kullanılmıştır.

Comte, Pozitif Felsefenin ilk dersinde felsefe kelimesini Aristonun ona yüklediği anlam çerçevesinde; insan kavramlarının genel statüsünü inceleyen disiplin olarak tanımladığını ifade etmektedir (2001; 29). Bu tanımdan anlaşıldığı üzere Comte, felsefeyi insan aklının ürettiği kavramlar üzerine bir self-refleksiyon pratiği olarak ele almaktadır. Kavramlar hayatın insani yorumu olduğuna göre Nietzsche'nin dediği gibi felsefe yorumun yorumudur. Comte Kant'tan farklı olarak soyut insan aklının nasıl bildiğini değil, külli nefis olan insanlığın aklını, zihinsel ürünlerinden yola çıkarak tarihsel süreçte anlamaya koyulmaktadır. Pozitif felsefe ise, gözlemlenebilen olguları nesne edinen bir düşünceler düzeninde teorileri düşünmeye dayanan özel bir felsefe olarak tanımlanmaktadır (Comte, 2001; 30).

Pozitif felsefe bir doğa felsefesidir daha doğrusu bir doğa bilim felsefesidir. Comte, insanlığın aklının/zihninin tarih boyunca doğal fenomenleri açıklama biçimlerinin ürünleri olan teorik çalışmaları pozitif felsefenin olguları/nesneleri olarak ele alır. Böylece zihnin kendisi zihnin ürettiği nesnelere dolayımı ile bilinecektir (Comte, 2001; 48-49). Bu olgusal bilmedir. Comte, Descartes'an ilimlerin usul birliği fikrini alsa da onun kartezyen dualizm fikrini ve bundan mütevellit psikolojinin içebakış yöntemini eleştirir. Zihin hem gözleyen hem de gözlenen ya da hem düşünen hem de düşünülen olamaz. Ona göre zihin önce insanın değil insanlığın zihnidir. Ve insanlığın zihni ancak onun nesnel/olgusal üretimleri olan teoriler ile bilinebilir. Pozitivizmin olgusalılığı da burada yatar. Marks'ın materyalist tarihçiliğinin yerini olgusal tarihçilik alır. Marks insan toplumlarının tarihini insanın emeğinin ürünü olan maddi üretim araçları ile takip eder. Marks'a göre insan ancak kendini emeğinin ürünü olan nesnelere tanır. Kendinde bilinç yoktur (Hegel eleştirisi), şeyler ile insan kendinin bilincine varır (bkz. Marks, 2003 ayrıca Marks-Engels 2004). Comte için insanlığın düşünsel evrimi insan zihninin kendisinin araştırılması ile değil tarih boyunca insanlığın aklının ortak ürünü ve bu külli aklın olguları olan teoriler ile bilinebilir. Tarihin dinamosu insanlığın aklının doğayı açıklama biçiminin değişimidir. Pozitivizm Kartezyen dualizme karşıdır ancak özne nesne ayırımına önem verir. İnceleyen hem insan aklı hem de incelenen insan aklı olamaz (insan aklının hem özne hem nesne olması, insan aklının yarılması) ancak inceleyen insan aklı incelenen ise insanlığın ortak aklının ürünü teoriler/olgulaşmış zihin olabilir. Comte Pozitif Felsefe ile, tek bir yöneme bağlı farklı bilimlerin genelliklerinin (yasa) somut incelemesini kast ettiğini beyan eder (2001;30). Pozitivizmin ilk ilkesi olgulara dayalı yani ispatlanabilir, diğer ilkesi özne nesne ayırımı ise bir diğer ilkesi yöntem birliği ilkesidir. Yöntem birliği ilkesi, aslında, doğal olayların, olgular olarak ele alınması, gözlemlenerek onlar hakkında yasalara ulaşılması yani tümevarımcı akıl yürütme tarzı ile anlamlıdır. Yoksa her farklı doğal fenomenin kendine özgünlüğü çerçevesinde araştırma tekniği başkadır. Olgusal olan dıştan gözlemlenebilir olandır.

Comte, Pozitif Felsefe derslerinin amaçlarını şöyle tayin eder; İnsan zihninin yasalarının rasyonel keşfi, eğitimin gözden geçirilmesi, özel bilimlerin katkısı, toplumu yeniden örgütlemek, tüm fenomenlerin tek bir yasa ile açıklamanın imkansızlığı (2001; 31). Pozitivizm her yerde birlik arar ve bu birliği ispatlamanın yolunu arar. Pozitivizmin temel sayıtlılar; zihinlerin birliği, insanlığın birliği, doğanın ve doğa bilimlerinin birliği, yöntemsel birlik. Pozitivizm yıkılan tanrı birliğinin yerine insanlığın birliğini koymayı amaçlar. Comte'un pozitivizmi aslında modernliğin karanlık yüzünü yani otoriterliği ve totaliterliği temsil eder. Özgürlük modernliğin bir yüzü ise akılcılaştırma yani zorunluluk diğer yüzüdür. Böylece yeni bir organik düzen sağlanacaktır. Comte iftiharla insan zihninin temel yasasını bulduğunu beyan eder; üç hal yasası: teolojik aşamada insan zihni doğayı doğa üstü (tanrı) ile, metafizik aşamada doğayı soyut-akli (apriori) yasalar ile, pozitif aşamada ise doğayı bilim ile açıklar (2001; 32). İlk ve son aşama asıldır diğeri ise sadece köprüdür (Comte, 1822, akt., levi-Bruhl, 1970; 27-28). Üç hal yasası türün, bireyin, toplumsal evrimin ve tarihin yasasıdır. Pozitivist yöntemde, insan zihni teorileri, olgular ile gözlem ve deney ile oluşturmalıdır ancak teoriziz gözlemin bir manası da

yoktur. Sırf katı empiyizm manasızdır. Teori ve gözlem birlikte olmalıdır (Comte, 2001; 35) Comte'un yönteminin ana çerçevesi, her yöntemde olduğu gibi, akıl yürütme tarzıdır (bkz. Çelebi; 1996). Ancak hipotez olmadan tek başına gözlem ve deney verilerinin anlamsız olduğunu beyan etmesi onun akıl yürütme tarzında hem tündengelimci hem de tümevarımcı olduğunu, gösterir. Comte'a göre fenomenleri ilkelere bağlamazsak onlara hakim olamayız (2001;35). Burada Comte'un neden olgular arası ilişki olan yasanın peşinde olduğunu anlayabiliriz. Onun pozitivistizminin amacı ilgili fenomenlere/olgulara hakim olmaktır. O halde Bacon'ı takip etmektedir: Bilmek Yapmaktır. Habermasçı bir şekilde, pozitivistizm insanın doğaya hükmetme ilgisinin yani teknik ilginin bilgisidir (bkz. Habermas; 1997). Zaten Comte, doğa bilimlerinin doğayı bilme ve bilerek ona hükmetme başarısının cazibesi ile toplum üzerine bir doğa bilimi tesis ederek toplum üzerinde de hükmetme çabası ile motive olmaktadır. Ancak bu hükmetme keyfi olmayacaktır. Keyfi ve apriori müdahale (Fransız devrimi) batıyı anarşiye sürüklemiştir. İnsan ve devlet toplumun kanunlarını bilmediği için toplum kargaşa halindedir. Toplumun doğal yasalarını bilerek insan aklının ve devletin keyfi müdahalesinin de önü alınacaktır. Bu husus Fransız muhafazakarlar ve Durkheim ile paylaştığı bir diğer noktadır. Pozitivist sosyoloji ve Fransız muhafazakar düşünce arasında süreklilik vardır (Nisbet, 1966; 12-13). Muhafazakar düşünce ile pozitivist sosyolojinin yakın diyalogunun nedeni her ikisinde de organik düzen arayışıdır. Bununla birlikte muhafazakarlar geriye dönüş ister Comte ve Durkheim ise geriye dönüşün imkansızlığında yeni düzeni pozitifleştirilmiş Katoliklik ile yeniden tesis etmek isterler. İdeolojik olarak aristokrasinin ideolojisi (muhafazakarlık) ile muhafazakarlaşan burjuvanın ideolojisi olan pozitivistizm arasındaki yakınlık ise, bir sınıfın kendi düzenini koruma noktasında belli şekilde düşünmesi olarak açıklanabilir. Aynı yakınlık farklı sınıfların düşünme biçimleri olsa da, devrimci burjuvanın ütopyası (aydınlanma felsefesi) ile devrimci işçi sınıfının düşünme biçimi olan Marksizm arasında görülür. Nitekim Marksizm aydınlanmanın has evladıdır. Her ikisinde de var olan düzeni eleştirme nosyonu vardır.

Comte'a göre doğanın bir pozitif yasa olsa bu, Newton'ın yerçekim yasa olabilir (2001; 38). Burada ilgi çekici bir nokta vardır. Newton mekanik evren tasarımının banisidir. Mekanik evren tasarımı doğal şeylerin dışardan bir kuvvet (doğal yasa) ile hareket ettiğini sayıtlılar. Oysa Comte kolektif organizma olan toplumun/insanlığın gai illet (kant) ilkesine bağlı olduğunu söyler. Bu ilkeye göre, şeyler kendi iç amaçları ile hareket eder. Yani organizmalardaki parçalar/organların varlık nedeni bütünlüğün uyumudur. Kolektif organizma olan toplum bir konsensüsdür (Comte, Dersler IV, akt, Levi-Bruhl, 1970; 130). Dışardan müdahaleye izin vermez. Şimdi Comte hem mekanik evren tasarımının dışardan hareket ettirici nedenini (yerçekimi yasa) bir pozitif yasa sayar ve aynı zamanda toplumların diğer organizmalar gibi, dıştan değil, iç amaç ile var olduğunu söyler. Burada Comte'un ikili evren anlayışı ile karşılaşırız. İnorganikten organik fenomenlere geçerken aslında tek doğal fenomen fikri aşılmaktadır. Organik dünyada artık inorganik doğanın mekanizm yasa değil iç yasa yani parçanın bütün içinde anlamlı olduğu ve organizmanın kapalılığı devreye girmektedir. Comte neden böyle bir manevra yapmaktadır? Çünkü bize göre, ideolojisi onu belirler. Bu

belirlemeye göre, toplum üzerinde insan aklının ya da modern devletin etkisini sınırlandırarak toplumsal değişimi dizginlemek. Bununla birlikte mekanizm kılık değiştirerek gene devam eder. Bu kılık değiştirme neyin dışsal ve kimin dışında olduğu ile ilgilidir. Toplumlar kapalı ve uyumlu bütünlükler olarak ona dışsal olan insan aklının apriori yasaları ile modern-kapitalist-aydınlanmacı devletin yasalarından muaf tutulurken, toplum organizması insanın dışında tasarılır ve toplum kanunları da insanı dışardan belirler, noktasında toplumsal mekanizm insan üzerinde belirleyici yapılır. Yani toplum insanı dışardan belirler. Bu pozitivist sosyolojinin ontolojik ilkesini Durkheim formüleştirecektir.

Comte'un bilim sınıflamasında (bkz. Comte, 1964-66; 213-214), matematik ile başlar ve sosyoloji ile son bulur. Matematik bir bilim olarak diğer doğa bilimlerinin bir aracı konumunda ele alınır. Doğa bilimleri ise temel bir ayrımla, inorganik (Astronomi, Fizik, Kimya) ve organik (Biyoloji ve Sosyoloji) olarak ikiye ayrılır. Comte'un bilim sınıflaması mantığı evrimseldir. Doğal fenomenler ve onlar ile ilgili temel doğa bilimleri basitten karmaşığa doğru ilerler. Bu mantık evrimin mantığıdır. Olgular önce basit ve amorf sonra zamanla girift ve organik bütünleşik yapılar olarak sıralanır. En basit olguları inceleyen bilimler en önce en karmaşık olan sosyal fenomenleri inceleyen ise en son doğa bilimidir. Sosyal fenomenlerin karmaşıklığının nedeni, insana en yakın bu yüzden de en çok müdahaleye açık olmasıdır.

Comte'a göre, Pozitif felsefe, insan zihninin yasalarını gözlem ile bulacaktır. İnsan zihni statik ve dinamik olarak incelenmelidir. Ki, M. de Blainville'nin 'Karşılaştırmalı genel Anatomi İlkeleri ' adlı kitapta canlı organizmaların statik ve dinamik incelenmesi gereği bildirilmektedir (Comte, 2001; 47). Comte doğa bilimlerini ve sosyal fenomenleri, ki, bu fenomenler zihinseldir, temel bilimi olan sosyolojinin bu iki türde incelenmesini önerir. Tüm teoriler aslında mantıksal olgulardır. Mantıksal yasalar bu olguların gözlemlenmesi ortaya çıkabilir.

Pozitif felsefenin sonuçları: zihnin yasalarını ortaya koyar, eğitimi gözden geçirir, pozitif bilimin gelişimine yardımcı olur, araştırma nesnesinin tekliğini (doğa) ortaya koyar ve bu itibarla yöntem birliğini ve aynı zamanda konuların zorluk derecesinden kaynaklı özel teknikleri günışığına çıkarır ve son olarak ise uygar ulusların krizine son verir (Comte, 2001; 51-55).

Comte'a göre düşünceler dünyayı yönetmektedir. Batı uygarlığının krizinin kaynağı düşünsel anarşidir (2001; 55) İşte pozitif felsefenin nihai hedefi düşünsel birlik sağlayarak toplumlara düzen getirmektir. Onun felsefesi ve sosyolojisi müspet siyaset için sadece bir araçtır. Comte, Fransız toplumunda 18. ve 19. yy'larda yaşanan krizi toplumsal sınıflar arası bir iktidar savaşımı olarak algılamaz. İdealist bir yaklaşımı benimser. Katolik inancının yıkılması ile zihinsel buhran yaşanmaktadır. Tanrı yasalarının yerine tartışmadan uzak pozitif doğa bilimin yasaları bulunduğu zihinler huzura erecek ve toplum düzene girecektir. Görüldüğü üzere bilgi sosyolojisi temelli bir siyaset sosyolojisi yapmaktan kaçınmaktadır. Pozitivizm, ortaçağda Katolik kilisesinin gerçekleştirdiği organik düzeni yeniden tesis edecektir. Bu anlamda pozitivizm seküler bir Katolik anlayışı olarak okunabilir. Onun tanrısı artık insanlıktır. Comte'a göre, bu felsefe insan türüne egemen olunca devrimci bunalım sona erecektir (2001;57). Pozitif felsefe hem doğa

bilimlerini hem de toplumu homojenleştirecektir. Comte'a göre, yöntem birliği zihinlerin eşgüdümlü çalışması dolayısı ile insan toplumunu oluşturan insanların zihinsel birliği için kaçınılmazdır. Böylece yöntem birliği ilkesinin siyasi bir önemi olduğu ortaya çıkmaktadır. Pozitivist yöntemin akıl yürütme tarzı tektir o da olgulardan yola çıkarak olgular arası ilişki olan yasaları bulmaktır. Ancak teorisiz gözlem anlamsız olduğu için faraziye yani hipotez şarttır (Comte, Dersler cilt: IV, 2001; 94). Teknikler ise bilim dalının kendi olgusuna göre değişebilmektedir. Ancak tüm teknikler olguların dışından bilgi toplanması esasına dayanır. Gözlem, deney, kataloglama, sınıflama ve tarihsel olabilirler. Pozitivist yasa bizim olguları kestirmemize saik olmalıdır (Comte, Dersler 37, 2001; 101). Öyleyse pozitif bilimin amacı, olguların gelecekteki durumunu tahmin edip onlara egemen olmamızı sağlamaktır. Gene siyasi bir amaç güdülmektedir. Comte zaten bilimsel çalışmalarının beşere fayda sağlamasına (siyasi) dönük olduğunu itiraf etmektedir (Comte, 1819, akt. Levi-Bruhl, 1970; 8).

Comte'a göre, bilimlerin ilerlemesi için teorik ve pratik bilim ayrımı gerekmektedir. Aslında Katolik siyasetin hikmeti burada gizlidir. Katolik inancın dünyevi ve ruhani (Sezar'ın hakkı Sezar'a İsa'nın hakkı İsa'ya) dünyayı ayırması hem toplum örgütlenmesi hem de bilimlerin gelişimi itibariyle temel önemdedir. Siyasi iktidar ayrımı ilkesi, aydınlanmacı-modern devletin ruhani alanı yutmasına gösterilen muhafazakar tepkinin bir uzantısıdır. Aydınlanmacı devlet devrim sonrası çıkardığı yasalar ile Katolik kilisenin toplum içindeki etkisini azaltmayı amaçlıyordu. Ancak muhafazakarlar için bu dünyevi iktidarın toplum üzerinde totalleştirici bir uygulamasıdır. Muhafazakarlar iki dünyayı ayırarak moral demokrasi fikrini geliştirmeye çalışmışlardır. Comte için ise bilimsel olarak teori-pratik ayrımı sosyoloji ve siyaset ayrımına denk düşmektedir. Bu bilimsel ayrımın siyasi getirisi ise devletin topluma müdahalesinin, sosyolojinin bulunduğu toplumun doğal yasaları ile sınırlandırılmasıdır. Aynı fikri sonra Durkheim'da da izleyeceğiz. Pozitivist sosyoloji siyasete bilimsel bir temel hazırlamanın gayreti ile tesis edilmektedir. Anlamacı sosyolojinin banisi Weber değer olgusu ve değer yargısı ayrımı düsturu ile bilim ve siyaseti ayırmaya çalışırken pozitif sosyoloji tam ters bir istikameti devam ettirmektedir. Bu itibarla pozitif sosyolojinin objektiflik iddiası ile pozitif siyasetin topluma örgütleyici değer aşılması arasında çelişki vardır. Pozitivizm kendi içinde yarılmaktadır. Comte amacının, bilimsel olarak zihinleri düzenlemek siyasi olarak da devlete pratik siyasetin temelini göstermek olduğunu belirtir (1881, akt. Levi-Bruhl, 1970; 9). Devlete ilmi siyaseti öğretmek, devleti sınırlandırmak. Comte modern-işsel insan kısıtlaması anlayışının bir ortağıdır. Kant, Tanrının yerine insanın aklını koyarak, insanı sınırlandırır. Rousseau, ortak irade (Durkheim'ın kolektif bilincinin atası) nosyonu ile insanı sınırlandırır. Comte ise doğal yasa ile insanı sınırlandırır. İnsan doğanın bir parçası olduğuna göre, insanın doğal yasaları, ki, bu yasalar toplumun yasalarıdır, ile sınırlandırılması doğaldır. Her üçünde de ortak olan insanı kendi ile (aklı, iradesi, doğal yasası) sınırlandırmaktır. Böylece modernliğin özgürlük ve zorunluluk uçları birleştirilmeye çalışılmaktadır (Modernliğin iki ucu için bkz. Touraine, 2000).

Comte, teolojik tasarıma metafizik tasarım (aydınlanma felsefesi) kadar saldırmaz. Nitekim teolojik düşünme biçimi insanın teori üretme ve toplumsal

birliğe ulaşma amaçlarını karşılamıştır (Levi-Bruhl, 1970; 31-32). Pozitivizm de teolojinin yani Katolik düşüncenin bu iki amacını, ki, bunlar metafizik ile yıkılmıştır, yeniden tesis edecektir. Teoloji ile insan zihninin tarihi dialektiği de başlamıştır. Comte'un tarih felsefesinin dinamosu insan zihni onun hareketi ise tıpkı Geist'in olduğu gibi dialektiktir. İnsan zihni dialektik tarihsel evrimi gibi gene kendine dönecektir. Ki, bu dönüş ayınının farklılaşması ile gerçekleşecektir o da pozitivist aşamadır.

Comte esinleyicisi olan muhafazakarlar gibi aydınlanma felsefesinin bireyciliğine ve soyut insan akli ilkesine saldırır. Ona göre, insan insanlıktan (toplumdan) yola çıkarak anlaşılır. Aklın gayesi kendisi olamaz. Akli/zihni/zekayı idare eden ilke sevgidir. Ve aklın amacı eylemdir. İnsan akli (burada akıl, külli nefis olan insanlığın akıldır) eylemek için düşünür (Levi-Bruhl, 1970; 87). İsa'nın sevgi düsturu pozitivizmin temel ilkelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Comte, sosyolojiyi biyolojiden yola çıkarak kurar. Biyoloji ve sosyolojinin konusu aynıdır; organizma ve kolektif organizma. Doğada inorganik dünyadan organik dünyaya geçildiğinde öncekinde olmayan yeni kavramlar karşımıza çıkmaktadır. Bu kavramlar; konsensüs, hiyerarşi, çevre, varlık şartları, statik halin dinamiğe geçmesi, organ işlev ilişkisidir. Tek başına organik parçanın anlamı yoktur, parça bütün organizma içinde anlamlıdır. O halde organik dünyayı anlamak için bütünden yola çıkılmalıdır. Her organizma çevresine uyum sağlar. Hayatın şartı bu uyumdur (Comte Dersler cilt: III ve IV, akt. Levi-Bruhl, 1970, 132-133). Comte'un daha önce belirtildiği gibi birden organik dünya ile evren tasarımı mekanikten organik evrene geçer. Bu evrenin ayırt edici ilkesi iç amaçlardır. Bu amaç ise bütünün varlığının korunmasıdır. Bunun ideolojik okunuşu, toplum organizmasının dışardan devletin değil de kendi iç yasaları ile belirlenmesidir.

Comte için insan ile hayvanın sürekliliğini ve farklılığını göstermek elzemdir. İnsan ile hayvan arasındaki farklılık zeka ve dil veya içgüdü değil insanın tanrı fikri ve din olgusunu geliştirebilmesidir (Comte, Müspet Siyaset II, Dersler cilt: V., akt. Levi-Bruhl, 1970; 62 ve 102). Yani insan, insanlığı bir araya getirecek zihinsel ve toplumsal birliği sağladığı için hayvandan farklılaşmıştır. Bu farklılıklar sosyal fenomeni açıklayan bilimin biyoloji değil de sosyoloji olmasının saikidir.

Sosyoloji, sosyal hadiseler arası ilişkilerin yarasını inşa ederek, ahlak ve siyasetin prensiplerini ortaya çıkaracaktır. Sosyolojiyi bir temel ve doğa bilimi yapan yasa yönelimli olmasıdır. Yoksa incelediği olgular diğerlerinden farklıdır, ki, bunlar zihinsel olgulardır, bu olguların alt sınırı biyolojidir. Ancak doğa bilimlerinin yöntemini paylaşacaktır. Comte, sosyolojiyi hem özgün kılmanın hem de bir temel yani doğa bilimi yapmanın peşindedir. Comte sosyolojiyi inşa ederken Montesquie ve Condorcet'i şükranla anar. Çünkü bu aydınlanmacı düşünürler toplumu ve onun tarihini tanrı yasaları ile değil özgün toplum yasaları ile ele almaktadırlar (Comte, Dersler cilt: IV, akt. Levi-Bruhl, 1970; 172). Comte için sosyolojiyi farklı kılan nesillerin birbiri üzerinde yaptığı tesirdir. Ki, bu tesir ancak sosyolojiye has olan usul tarihsel yöntem ile bilinebilir (Comte, Dersler cilt:IV, akt. Levi-Bruhl, 1970; 176). Comte, sosyal olgular için bir dereceye kadar deneyi mümkün görür. Bu da sosyal patoloji incelemesidir. İhtilal anları sosyal patoloji anlardır. Sosyoloji bu hal ile normal halin farklılığını incelerken deneyi kullanabilir

(Comte, Dersler cilt: IV, akt. Levi-Bruhl, 1970; 178). Comte'un bu teknik fikrini gene aynı amaç ile Durkheim, karşılaştırmalı deney adı altında sistemli hale getirecektir. Gözlem tekniği için önerisi araştırmanın-özne araştırdığının-nesne dışında olmasıdır. Burada pozitif epistemolojinin temel ilkesi olan özne-nesne ayırımına işaret edilmektedir. Bu ayırım Durkheim tarafından tamamen, Giddens tarafından ise kısmen önerilecektir. Sosyolojiye has usul tarihsel yöntemdir. Sosyoloji insanlığın tarihsel serüveninin sosyal kanunlarını, insanlığın aklının ürünleri teorileri dışardan gözlemleyerek ortaya çıkaracaktır (Comte, Dersler cilt: IV, akt. Levi-Bruhl, 1970; 180). Gözlem ile sosyal evrim aşamaları bir kez ortaya çıkarıldıktan sonra muhtelif hadiseleri bu serilerin içine konacaktır. Tümevarım ile teori bulunacak sonra tümdengelim ile tekillikler teorisinin içine konacaktır. İki akıl yürütme tarzı ise daha önce ifade edildiği üzere hipotez ile birbirine bağlanacaktır. Bu tarihi yöntemin ruhunu teşkil edecektir (Comte, Dersler cilt: IV, akt. Levi-Bruhl, 1970; 181).

Sosyolojinin temel konusu, ona göre, insan doğasının şekil değiştirmeden evrimleştiğini ortaya koymasındır (düzen içinde ilerleme). Devrim fikrine karşı duruşunun bir işareti ile karşılaşırız. Sosyoloji külli nefis olan insanlığın psikolojisidir. Sosyolojiyi sosyal psikoloji gibi algılamak Durkheim'in de sosyoloji anlayışıdır (bkz. Durkheim, 1992). Sosyoloji insanlığın evriminin bilimidir. Comte, sosyolojinin iki inceleme alanı olduğunu söyler sosyal statik ve sosyal dinamik. Ana kısım sosyal dinamiktir. Sosyal statik ise Müspet siyasetin ikinci cildinde inceler (Levi-Bruhl, 1970; 186). Sosyal statik ilkesi uyumdur (dayanışma). İnsan toplumu insanlardan değil ailelerden oluşur ancak toplum büyük bir aile demek değildir. Çünkü toplumu büyük aile gibi tasarımılamak, toplumu insanın ihtiyaçları ile açıklamak demektir, Comte bundan sakınır. Sosyal statik banisi olan Aristo onun prensibini de formüle etmiştir: Görevlerin taksimi ve parçaların birliği. İşbölümü ile ayrılan toplumu bir vücut olarak birleştiren hükümettir. Toplum ve hükümet fikirleri birbirinden ayrılamaz. Hükümetin işlevi, fikir, his ve ilgilerin çözülüşünü engellemektir. Hükümet, bütünün parça üzerindeki zorunlu reaksiyonudur (Comte, Müspet Siyaset II, akt. Levi-Bruhl, 1970; 187-190). Şimdi burada dikkati çeken Hegel ve Durkheim'da olduğu gibi toplumun siyasi teşkilatı olan devleti insani ihtiyaçlara indirgememe kaygısıdır. Bu liberal-kapitalist-aydınlanmacı devlet tasarımının eleştirisidir. Comte tıpkı Hegel gibi sivil toplumu toplumun nihai şekli olarak görmüyor, toplumu toplum yapan siyasi teşkilattır ve bu teşkilatın görevi insanın menfaatini korumak değil toplumun bütünlüğünü sağlamaktır. Devlet bütünü temsil eder. Bu düşünce Durkheim'da tekrar karşımıza çıkacaktır, ona göre, devlet kolektif bilinci düşünebilen tek kurumdur.

İnsan toplumunun esası zihinseldir (Durkheim'da Kolektif bilinç, tinsel; anlamacıların toplum tasarımı, tinsel), toplumun kurucu unsuru ise dindir (Comte, Müspet Siyaset II, akt. Levi-Bruhl, 1970; 191). Din ve tanrı, kurum ve fikrinin, toplum için kurucu ve özgün görülmesi, Durkheim'da da devam edecektir. Dine gösterilen bu büyük hassasiyet Fransız muhafazakarlardan pozitivist sosyolojiye akmaktadır (bkz. Nisbet, 1997). Pozitif sosyoloji böylece aydınlanmadan; ilerleme ve seküler doğa kanunu fikrini ve muhafazakarlıktan; düzen, toplumun önceliği ve din nosyonlarını alarak bir meta-teori pratiği geliştirir. Bunu yaparken menfi

(metafizik-aydınlanma) olanı kendi düşünsel şeması içinde tamamlar. Aynı düşünsel pratiği Giddens da devam ettirecektir.

Comte sosyolojinin ana konusu olan sosyal dinamiği Dersler IV’de inceler. İlerleme evrimseldir. Tohum halinde olanın inkişafıdır (insanlığın aklı olan Geist gibi). Comte sosyolojik kanunlar ile topluma insan müdahalesi arasında ziddiyet olmadığını söyler. Amacı sadece insan müdahalesine sınır koymaktır. İnsan ve siyasi otorite toplumun kanunlarını değiştiremez sadece nicel olarak etki yapabilir (Comte, Dersler cilt: IV ve Müspet Siyaset IV, akt. Levi-Bruhl, 1970; 200-201). Comte’un bu kaygısı Durkheim ile paraleldir. Fransız devrimi tecrübesiyle, insan aklından çıkan apriori ilke ile topluma dışardan müdahalenin kötü sonucu görülmüştür. Amaç, insanın soyut aklından ve devletin siyasi müdahalesinden düzeni muaf tutabilmektir. Tekrar bir bunalım ve devrim yaşamamak için toplumsal değişimi dizginleyebilmektir. Nitekim Gulbekian Komisyonu’nun raporunda da 19. yy. sosyolojisinin bu misyonu ifade edilmiştir (bkz. Gulbekian Komisyonu, 1997).

Comte realist bir bakış açısı ile aydınlanmanın ortaçağ düzenini yıkmadığını, bozulmanın önce iktisadi düzlemde ortaya çıktığını söyler. Fikirlerin tesirleri olabilmesi için koşullar uygun olmalıdır. Fikirlerin tesirini abartmamalıdır (Comte, Dersler cilt:V, akt. Levi-Bruhl, 1970; 212-213). Bu ifadeler hem muhafazakar düşünür Hegel’in ‘minervanın kuşu gece uçar’ düsturunu hem de Marks’ın ‘fikirler açıklamaz, açıklanmaya muhtaçtır’ ifadesini hatırlatmaktadır. Comte için aydınlanma sadece uygun ortamda artık yıkılmaya yüz tutmuş olan düzene son darbeyi vurmuştur. Hegel’in söylediği gibi fikirler somuttaki olgu bittiğinde onu yansıtır ancak, yoksa gerçeği soyut düzlemde yola çıkarak kurmak mümkün değildir. Bir muhafazakar olarak Hegel ve Comte’un birleşmesi olağandır ancak Marks ile Comte’un birleşmesi ilginçtir. Özellikle toplumu zihinsel bir olgu olarak temellendiren Comte’un düzen değişikliğinin ilk defa iktisadi alanda başladığını kabul etmesi aklın yolu birdir demekten başka çare bırakmıyor. Belki de Comte şakirtliğini yaptığı Saint-Simon’dan etkilenerek iktisadi alanın nisbi önemini gündeme getirmektedir.

Pozitivizm aynı zamanda bir din tesis eder. Bu yeni din, Yeni İnsanlık ya da yeni Hristiyanlık’tır. Toplumda sınıf savaşımını engellemek adına Musa’nın ve İsa’nın temel düsturu olan ‘başkasını sev’ pozitivist dinde tekrarlanmaktadır (Comte, 1986). Yeni din yeni bir ahlak tesis ederek toplumsal sınıf ve insanlara görevlerini hatırlatacaktır. İktisadi çatışma dinsel ahlak ile giderilmeye çalışılmaktadır. Burjuvanın ihtiraslarını ve işçinin ölçsüz isteklerini bu yeni dinsel ahlak dizginleyecektir (Comte, Dersler cilt:IV, akt. Levi-Bruhl, 1970, 238). ‘Başkasını sev’ ve ‘Komşunu sev’ düsturları üçüncü ahitte tekrarlanmaktadır. Comte vahşi kapitalizm çağında yeni bir buhrandan korkmaktadır. İnsanları ve sınıfları dizginlemek için dini panzehir olarak kullanmaktadır, yoksa dini afyon olarak mı kullanmaktadır? Ona göre vazife fikri doğal ve sosyal hak fikri ise bir soyutlamadır.

Comte, bu yeni dinin tanrısını insanlık yapar ve insanlar insanlığa dahil oldukça fizik kanunlarının baskısından kurtulacak ve sadece insanlığın kanunlarına tabi olacaktır, demektedir (Müspet Siyaset II, akt. Levi-Bruhl, 1970; 252). Yorumsamacı/anlamacı sosyolojilerin akıl danesi Kant ile arasındaki benzerlik ilgi

çekicidir. Bilindiği üzere, Kant, insanın aklı ile doğasına hükmettikçe insan olur, der. Anlamacı sosyolojinin atası Dilthey de insanın ikili ayrımından doğa ve toplum ayrımına giderek toplum için ayrı bir bilim tasarımı önermektedir: Tinsel bilim. Sosyolojik düşünce başlangıcında nüve halinde tez ve antitezi kendi içinde barındırmaktadır. Sosyolojik düşüncenin nüvesi olan Comte'cu pozitivism, hem Durkheimci pozitivist sosyolojinin hem de onun antitezi olan yorumsamacı sosyolojilerin temel görüşlerini kendinde nüve olarak toplamaktadır. Şimdiki son halde Giddens'in, yorumsamacı ve pozitivist sosyolojileri sentezleyebilmesinin ardında nüvenin zaten her iki okulu da taşıması olduğunu söyleyebiliriz. Sosyolojik düşünce kendi üzerine dönerek kendinin bilincine varacaktır, Giddens'in 'açıklamacı yorumlamacı şeması' ile.

Hülasa çalışmanın konusu bir yüzyıl ara ile yazılmış iki yöntem kitabını karşılaştırmaktır. Ancak bunun için önce sosyolojinin ilk okulu olan pozitivist sosyolojinin temeli Comte'un düşüncesini analiz ettik.

Comte düşüncesi öncelikle bir meta-teoridir. Pozitif kavramı, öncelikle, ispatlı (olgusal), olumlu, tamamlayıcı, yapıcılık anlamlarında kullanılmaktadır. Pozitivism, toplumu kolektif organizma olarak ele alır. Bu organizmanın sosyal olguları zihinseldir. Toplum zihinsel birliktir. Biyolojik olgu ile farklılığı bundan kaynaklıdır, aynılığının kaynağında ise canlı organizma ve kolektif organizmanın içsel bütünlük esası ile işlemesi, vardır. Pozitivizmin bilimlerin birliği ilkesinin siyasi- pratik amacı toplumun zihinsel birliğini oluşturmaktır. Tanrı kanunlarının tartışılmazlığının yerine doğa kanunlarının tartışılmazlığı geçirilerek zihinsel birlik sağlanmaya çalışılmaktadır. Doğa bilimlerinin birliğinin saiki, yöntemsel birliktir. Comte'un pozitivisminin epistemolojine dair söylenecek olan sosyolojinin bir doğa bilim olarak kabul edilmesidir. Bunun ontolojik saiki, sosyolojinin ele aldığı sosyal olguların insanlığın ortak üretimi teorilerin zihinsel olmasına rağmen dışardan gözlemlenebilir olmasıdır, tıpkı diğer doğal olgular gibi. Özne nesne ayrımı ise Comte'un özellikle üzerinde durduğu ikinci epistemolojik sayıtlıdır. İnsan aklı kendi üzerine değil de insanlığın ortak ürünü olan teorileri gözlemleyerek, kendini bilmektedir. Pozitif yöntemin (metodoloji) AYT'si olguların gözlemlenerek (tümevarım) teorilerin oluşturulması ve bir kere yasa bulunduktan sonra tekil olguları bu yasa içine koymaktır (tümdengelim). Teknikler ise doğal olgunun türüne göre değişmektedir. Ama AYT hem aynıdır. Sosyolojinin özgün tekniği, usulü tarihsel olmakla beraber diğer doğa bilimlerinin tekniklerinden de faydalanabilir. Pozitif sosyolojinin epistemolojisinin ilk ilkesi özne-nesne ayrımıdır. Bu ise insanlığın aklının olgusal ürünleri olan teorilerdir. İnsan aklı kendini kendisi ile değil bu olgusal ürünler ile bilir. Teoriler insanlığın ortak ürünleridir. Özgün teknikler doğal olguya bağlı olarak değişir. Tekniği araştırma olgusunda farklı düşünmek mümkün değildir. Sosyolojinin ana konusu insanlığın aklının tarihsel evrim şemasını ortaya çıkarmaktır. Bu yüzden sosyolojinin tekniği tarihseldir.

Pozitivism muhafazakarlaşan burjuvanın ideolojisidir. Devrim sonrası burjuvanın yeni organik düzeninin örgütleyici düşünsel tasarımıdır. Düzen, din ve toplumun önceliğini fikrini muhafazakarlıktan ilerleme düşüncesini ve toplumun evriminin doğal kanun fikrini aydınlanmadan alır. Menfi olan yıkıcı olanın

karşısında yapıcı olandır. Bu pozitivistimin yapıcı ve tamamlayıcı anlamı Giddens'da tekrar karşımıza çıkacaktır.

Pozitivizm üçüncü ahittir. 'Başkasını sevmek' her iki ahitteki düsturunun tekrarıdır. Pozitivizm, seküler Katolikliktir. Tanrı fikrinin yerine insanlık fikri, tanrı buyruğunun yerine doğa kanunları koyularak Katoliklik sekülerleştirilir. Pozitivist din ile yeni bir devrimin önünü alınarak toplumsal değişim dizginlenmek istenir.

Bu özetten sonra Pozitivist sosyolojiyi, Comte'un pozitivistimini geliştirerek, bilim yapan Durkheim'ın Sosyolojik Yöntemin Kuralları'nı inceleyebiliriz. Bu kitap bizim karşılaştırma nesnelimizden ilkidir.

III. Sosyolojinin ve Pozitivist Sosyolojinin İlk Amentüsü: Sosyolojik Yöntemin Kuralları

Durkheim, sosyolojiyi ilk kez Sorbonne Üniversitesi'nde kurumlaştıran (1912) sosyolog olma onuruna sahiptir. Aynı zamanda O, ilk kez sosyolojinin nasıl yapılması gerektiğini derli-toplu olarak bize sunan Sosyolojik Yöntemin Kuralları (ilk basım 1895) adlı kitabın yazarıdır.

Durkheim, Comte gibi, temel bir kaygıdan yola çıkmaktadır. Bu kaygı, toplumsal olguların her ne kadar esnek olmasına rağmen insan iradesinden bağımsız nesnelere ele alınmasıdır (Durkheim, 1985; 24). Durkheim'ın bir diğer kaygısı ise ruhsal olan ile toplumsal olanın ayrılmasıdır. Amacı ise, bilimsel rasyonalizmi insan davranışına yaymak, insan davranışını neden-sonuç ilişkilerine indirgemek, insan davranışının geleceğini rasyonel olarak düşünmektir (Durkheim, 1985; 25). Durkheim, Comte gibi, aslında zihinsel olan toplumsal tasarımları olgulaştırmakla işe başlar. Ona göre, sosyal olgular (norm), toplumsal zihinsel tasarımların dış kabuğudur. Olgular dışardan gözlemlenebilir, olandır. Toplumsal olguların nesnelere ele alınması sayıtlısı onun pozitivist yönteminin temelidir. Ancak Durkheim ısrar ile bu nesnelere maddi olmadığını ancak maddi nesnelere gibi ele alınması gerektiğini vurgular (1985; 27). Nesne, kavrama karşıtı olandır. Nesne, aslında aklın, onun içindeki tasarımı (sosyolojide kolektif bilinç) kolaylıkla dışardan nüfuz edebilmesinin bir aracı olarak tanımlanır. Comte'un özne-nesne ayrımı ontolojik düzeyden epistemolojik düzeye kayarak devam etmektedir. Giddens ise, daha sonra görüleceği gibi, nesneleşmek ile şeyleşmek arasında sınır koyarak, sosyolojinin nesne olanı (toplumsal hayat) incelemesinin bir uzantısının, insan ile onun üretimi arasında yabancılaşmadan getirilen şeyleşme ile karıştırılmaması, gerektiğini vurgulamaktadır. Pozitivist ve holistik sosyolojiler ile anlamacı devamlı yorumlamacı ve aksiyonel yaklaşımlarının bir farklılığı, araştırma düzlemleri ile ilgilidir. İlki toplumu (makro) ikincisi bireyin davranışını (mikro) kendine konu edinir. Giddens sosyolojik kuramında bu ayrılığı da sentezlemeye çalışacaktır.

Durkheim'a göre toplumsal kurum ve olgular bizden önceki nesillerden hazır olarak bize sunulduğu için onların yapımında bizim hiçbir katkımız yoktur (1985; 28). Bu tutum onun ontolojik olarak holistik olduğunu bize verir. Giddens'ın, daha sonra görüleceği gibi, aşındırdığı ontolojik sayıtlılardan biri budur. Gerçekte sosyal ya da toplumsal olanın zihinsel, düşünsel olduğu konusunda anlamacı sosyoloji ile pozitivist sosyoloji (Giddens'ın erken Marksist bir çerçevede sentezlemeye çalıştığı) arasında fikir ayrılığı yoktur. Fikir ayrılığı holistik sosyoloji ile aksiyonel

yaklaşımların bu sosyal olanın üreticileri ile ilgilidir. Comte ve Durkheim'a göre bu önceki nesillerdir. Şimdiki halde bizim bu sosyal olana katkımız yoktur. Epistemolojik olarak ise pozitivist ve anlamacı sosyolojilerin bu sosyal araştırma ekseninde farklılık vardır. Pozitivizme göre tinsel içerikli olsa da araştırılırken sosyal olan, olgu/şey/nesne yani doğal olgularmış gibi ele alınmalıdır. Ve metodolojik olarak sosyal olgular doğal olgular gibi incelenmelidir. Oysa anlamacı sosyolojiye göre, tinsel olan doğal olandan farklılığı korunarak incelenmelidir; insanın aklıyla özgürce inşa ettiği toplumsal, tarihsel alanda tekillikler vardır ve bu tekillikler evreninde genelleme yapmak zordur. Hülasa anlamacı ve pozitivist sosyoloji gerçekte, daha ziyade, epistemolojik boyutta farklılaşmaktadır. Öz olarak değil araştırma stratejisi itibariyle farklılaşma neticesidir ki, bu aynı nüvenin zamanla farklılaşmasını, Giddens tekrar sentezleyecektir. Aslında anlamacı sosyolojinin kurucusu Weber'in kendisinde bu sentez anlayarak açıklama formatında zaten mevcuttur (bkz. Özlem, 1990).

Durkheim ile anlamacılar arasındaki bir diğer fark; anlamacıların, tinselin bireysel ruhsal boyutunu öne çıkararak daha sonra gelişen aksiyonel yaklaşımlarda, bireyin toplumdaki bağımsızlığını vurgulamalarıdır. Oysa Durkheim, kolektif tinselliğin (kolektif bilinç) bireyi dıştan belirlediğini vurgulamak adına, bireysel ruhsallığı toplumsal ruhsallıktan ayırmayı temele koyar (1985; 25). Nitekim ona göre bireyin değil topluluğun görüşü önemlidir (1985;30). Toplumsal davranışımızı belirleyen biz olmadığımızı göre bireyin kendine soru sorması ile davranış açıklanamaz. Bu önerme Comte'un insanı insanlıktan çıkararak, parçayı bütünden yola çıkararak anlama önermesi ile aynıdır. Ki, bu önermenin geldiği yer, toplumu işleyişi itibariyle organizma olarak tasavvur etmektir. Pozitivizminde toplum hem bir zihinsel ve (Comte) bir ahlaki bütünlük olarak (Durkheim) hem de işleyişi itibariyle organizma olarak tasavvur edilir. Bu organizma metaforunun ideolojik anlaması, insanın değil de toplumun dışardan insanı belirlemesi, böylece insani irade ve akla toplumu vabeste görülmesine (aydınlanmanın atomizmi) tepkidir.

Durkheim, kolektif bilinci, ki, bu sosyal olgunun (norm) içidir, bireysel bilinçlerin toplamı olarak değil, bireysel bilinçlerin karşılıklı etkileşiminden kaynaklı artı ile, bu toplamdan daha fazla bir yapı ve bireysel bilinçlerin dışında tanımlar (1985; 31 ayrıca bkz. 1992;307-331). Durkheim'in kolektif bilinç kavramı ve Comte'un insanlığın akli kavramı ile Hegel'in Geist'i arasında süreklilik vardır. İlk ikisinde olan, üçüncüsündeki nesnel idealist tavidir. Pozitivist ve anlamacı/yorumlamacı aksiyonel yaklaşımlar arasındaki temel felsefi farklılık ilk kampın nesnel idealizmi diğer kampın ise Hegel sonrası gelişen öznel idealizmi ontolojik düzlemde devam ettirmeleridir. Nitekim Giddens'in, ilk kampa yakın olarak, Gadamer'in hermeneutiğini (ontolojik hermeneutik) yorumlamacılık içinde seçmesi anlamlıdır.

Durkheim'a göre, efsaneler, destanlar, dinsel inanış ve ahlaki kurallar kollektif bilincin gerçeklikleridirler. Ancak bireysel etkinlikte pratiğe geçerler (1985; 33). Bu ifadeler yapısalcı bir söyleme dahidir. Aynı mantığı Giddens da takip eder. Yapının oluşturucu unsurlarını bireyler kullanarak toplumu üretir ve yeniden üretirler. Durkheim, toplumun üyelerinin toplumsal olguları değiştirmesinin çok zor olduğunu belirtir (1985; 37). Giddens ile Durkheim arasındaki temel farklılık

toplumsal bireyin toplumsal olgular üzerindeki etkililik seviyesinden kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Daha sonra üzerinde durulacağı gibi, Giddens'in bireyi modern, bilgili ve beceri sahibi ' ehliyetli'dir. Bu gelişmiş birey self-refleksiyon yaparak toplumsal olayları kısmen de olsa biçimlendirebilmektedir, öteki bireylerin davranışlarını anlayarak onlara cevap vererek toplumsalın oluşuna katkıda bulunmaktadır. Oysa Durkheim'in bireyi bilinçsizdir. Bu yüzden de topluma tabi olandır. Giddens ile Durkheim'in bireyleri arasında bir yüzyıl vardır. Giddens'in bireyi, bir yüz yıl önceye göre daha çok gelişmiş modern, kendi yapıp etmeleri üzerinde düşünebilir.

Durkheim açık bir şekilde sosyolojinin konusunun toplumsal kurumların doğuşu ve çalışmasının bilimidir (1985; 37). Durkheim, makro düzlemde çözümlene üzere sosyolojinin konusunu belirlerken Giddens, sosyolojinin modern toplumların bilimi (Giddens, 1994; 19) olduğunu söyleyerek, insan eyleminin açıklanması ve yapının bu eylem üzerindeki ikili etkisi üzerinde durarak, sosyolojide makro ve mikro (aksiyonellerin etkisi ile) düzeyi birleştirir.

Durkheim fizik olgular ile sosyal olgular arasında fark da görür. Ona göre bu fark, sosyal olguların içselleştirilmesidir. Bireye dıştan olan bu olgular sosyalleşme ile içerden kurulur (1985; 35). Bu sosyal olgular ahlaki ve hukuksal kurallardır. Nitekim Durkheim'in sosyolojisinin merkezi ilgisi, ahlaktır. O ahlaka bilimsel zemin hazırlamak ister (bkz. Durkheim, Meslek Ahlakı,1986, ilk basım 1937, 1900'de verdiği derslerin notları olarak kaleme alınmıştır.). Comte, din ve siyasete bilimsel zemin hazırlama gayreti ile pozitivist sosyolojisini geliştirirken, Durkheim ahlaka bilimsel zemin hazırlama gayretinde olmuştur. Sosyolojik bilginin pratikleşmesi itibarıyla Giddens da onlardan farklı düşünmez (Giddens, 1998; 23). Ancak Giddens'in pozitivistlerden farkı her hangi bir kuruma bilimsel temel hazırlama gayretinde olmamasıdır. Bununla birlikte Giddens atalarından farklı olarak sosyolojinin doğa bilimlerine kendini benzetme çabasını yanlışlar, ancak, ataları gibi, sosyolojinin gözlemlenebilen (olgusal) konularla ilgilendiğini, ampirik araştırmalara dayalı olarak gözlemlendiği olgular ile ilgili genellemeler yaptığını kabul eder (1994; 11-13). Şimdi bu sosyolojinin metodolojik araştırma stratejisi ile Comte ve Durkheim'in araştırma stratejileri arasında paralellik vardır. Daha önce görüldüğü üzere Comte ve devamacısı da gözlemlenenden yola çıkarak teori geliştirilmesinden yanadır. Giddens'in karşı olduğu sosyolojinin körü körüne kendini doğa bilimi yapma çabasıdır. Comte ve Durkheim'in böylesi çabalarının ardında, kendi yaşadıkları dönemdeki toplumsal sorunları ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Her ikisinin de, Fransız Devrimi sonrasındaki toplumsal sıkıntıları ve sonuçlarını görerek, insanın apriori aklının ve devrimci-modern devletin topluma fütursuzca muhtemel müdahalesini önlemek adına, insanı ve devleti bilimsel yasa ile sınırlandırmak için sosyolojiyi doğa bilimlerine benzetmeye çalıştığını söyleyebiliriz. Aslında siyasal düzlemde yeni bir toplumsal devrime –bu sefer işçi sınıfından gelecek olan- engel olabilmeyi de amaçladıklarını, pozitivistimin, muhafazakarlaşan burjuvanın ideolojisi olması hasebiyle ileri sürebiliriz. 19. yy sosyolojisi'nin toplumsal değişimi dizginleme gibi bir misyonu olduğu daha önce belirtilmiştir. Nitekim, pozitivist sosyolojinin temel kavram (pozitivist din, pozitivist-laik ahlak) ve kaygıları toplumsal uzlaşım ve barış

getirmekle içeriklenmiştir. Çünkü, vahşi kapitalizmin yüzyılı olan 19.yy'da, kapitalist girişimcinin ihtiras ve işçilerin isteklerini dizginleyerek, toplumsal bir yıkımın daha önüne geçmek arzu edilmektedir. 'Başkasını sev' düsturu ve toplum yararına çalışmayı telkin eden 'meslek ahlakı'nın amacı, çatışması muhtemel iki sınıfa set çekmektir. Giddens'in kuramında tarihsel süreç gereği bu kaygıları görmemekteyiz.

Durkheim, Comte gibi, bilerek yapmaktan (Bacon) yanadır. Durkheim'a göre, insanın toplumsal olana müdahalesi apriori (Fransız Devriminin teorisyeni Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi'nde geliştirdiği 'ortak irade' kavramı apriori olarak geometrik ortalama kavramından mütevellittir, bkz. Rousseau, 2005) değil, egemen olmak istedikleri nesnelere gerçek doğasını bilerek mümkündür (1985; 38). Burjuvanın iki evresinde akıl kavramları değişmektedir. Devrimci burjuvanın ütopyası olan aydınlanma felsefesindeki akıl, soyut; iktidarı ele geçirdikten sonra mahafazakarlaşan burjuvanın ideolojisindeki akıl, tecrübi akıldır. Mannheim'ın, muhafazakar düşüncenin, kalkış noktasının somut olduğunu soyut fikirlerin tali kabul edildiği (örn. Hegel, Minervanın kuşu gece uçar), saptamasını muhafazakarlaştıkça burjuva düşüncesinde de görmek mümkündür.

Durkheim, sosyolojinin araştırma konusunun nesnelere gibi ele alınması konusundaki tüm çabasının, toplumu, toplumsal nesnelere kendine özgü doğası olduğu gerçeğini reddeden, insandan kurtarmak, olduğunu beyan eder (1985; 38). Ona göre, akıl nesnel gerçeklikle sınırlanmaz ise, sınırsız tutkusu ile gerçekliği kendi isteğine uygun kurabileceğine inanır (1985; 53).

Durkheim, sosyolojinin araştırma konusunu teşkil eden sosyal olgunun (norm), doğal olgular ile aynılığının kaynağında, her iki olgu kümesinin de insan yapımı olmamalarını görür. Yoksa Durkheim, her bilim dalının kendine özgü araştırma nesnelere olduğunu kabul etmektedir (1985; 41). Sosyal olgular eğitim ile insana geçer ve bu olgulardan birey yararlanır, ancak onlar insana tabi değildirler (1985;42). Toplumsal yapıdan yararlanarak bireyin eylemini gerçekleştirdiği düsturu Giddens'da da görülecektir. Giddens'in yapının ikiliği nosyonunun ardında, yapının sadece kısıtlayıcı olmadığı aynı zamanda eylemi mümkün kıldığı anlayışı vardır. Durkheim, eylemi mümkün kılan yapının daha ziyade kısıtlayıcılığına vurgu yapar. Çünkü aykırı eyleme toplum dışardan baskı ile tepki gösterir.

Durkheim organik ve ruhsal olgular arasında ayırım yaparken fenomenolojik sosyolojiye de kapı açar. Ona göre, sosyal fenomenler organik fenomenlere benzemez çünkü sosyal olanlar davranış, düşünüş ve hissediş tasarımlarıdır. Ruhsal fenomene de benzemezler çünkü bu tasarımlar bireysel değil kolektiftir (1985; 43). O halde sosyal olgu olan kollektif tasarımlar, şeylere anlam yüklememizi sağlayan toplumsal yorumlardır. Ve şeylere bu tasarımlar ile anlam yükleriz ve ona göre eylemlerimizi belirleriz. Durkheim ilk kez 1912'de yayımladığı Dini Hayatın İlksel Biçimleri'nde, toplumun saygı gösterdiği şeylerin, kollektif tasarımlar gereği onlara atfedilen anlamlardan kaynaklı olduğunu belirtir (bkz. Durkheim, 2005). Aksiyonel fenomenolojik sosyoloji kuramında, şeylere yüklenen anlamların bireysel olduğu vurgusu söz konusudur. Durkheim'in holistik ontolojisinde ise anlam kollektiftir.

Durkheim toplumsal olguların gözlemlenmesine ilişkin, sosyolojik araştırma kurallarının ilk ilkesini, toplumsal olguları şeyler olarak ele alınmalı diyerek,

belirler. Nesnelerin kavramlarından değil onların kendisinden yola çıkılmalıdır (Comte- tümevarım). Nesnelere yola çıkılırsa nesnelerin nesnel bilgisine ulaşılabilir. Comte ile devamlılığı Comte'un tek çizgili, doğrusal ilerleme anlayışının eleştirisi ile kesilir. Durkheim'a göre toplumların ilerlemesi geometrik olarak canlandırılmaz, ilerleme daha ziyade dalları farklı yönlerde uzayan ağacın dallarına benzetilebilir (1985; 55). İlerleme nosyonunun içindeki 'iyi' ahlaki değerlendirmesini eleştirir. Doğa yasaları, olguların birbirine bağlanırken uyduğu ilişkileri ifade eder yoksa olguların belirli biçimde bağlanırsa 'iyi' olur demez (1985; 60). Toplumsal olguları bizim dışımızdaymış gibi ele almalıyız (1985;61). Bu ifade aslında bu nesnelerin içsel, fikrîsel bir yapıya sahip olduğunun ancak araştırılırken mecburen dışsallaştırmak zorunda olduğumuzun, gereğini bildirir. Kollektif bilinç, araştırılırken onu dışsal, nesnel hali ile yani norm olarak ele almalıyız. Durkheim, araştırma ontosunun tinsel olduğunu bilmekte sadece araştırırken pragmatist gerekçelerle onu nesneleştirmek durumunda, olduğunu bilir. Bu manevra, Comte'un insalığın aklının (nesnel ide) ancak onun ürünleri olan teori kitapları (idenin nesnelleşmesi) ile bilinebileceği doğrultusundaki düşüncesi ile benzerdir. Ancak burada her ikisinin de yaptığı yalnızca nesnelleştirme değil aynı zamanda şeyleştirme. Giddens, görüleceği gibi, sosyal olanın nesne olarak ele alınmasına değil insan ile onun üretimi olan nesnesi arasına yabancılaşma koyan şeyleştirmeyi eleştirmektedir. Comte ve Durkheim, sosyal olanı kollektif ve tarihsel bir süreçte olup-bitmiş olarak ele aldıkları için insan ve nesnesi arasına şeyleştirme mesafesi koymaktadırlar. Giddens ise holistik ve aksiyonelleri sentezleme kaygısı ile bu şeyleştirme hatasını eleştirir. Sosyal olanın bir yanı toplumun elindeki iken diğer yanı insanın elindedir. Yeri gelmişken anlaşılacağı üzere Giddens'in kuramının (sentez ve bir meta-teori olarak), mantığı Marks'ın erken dönem kavram ve yazıdır. Ki, bu döneminde Marks henüz insanı tamamen silmemiş onun yaratıcı etkisi ile yapının ya da tarihin kısmen yapılandırılacağını düşünmektedir: 'İnsan tarihi yapar ancak tarihsel koşullar el verdiğince'.

Durkheim, kollektif bilincin, hukuk kurallarında, istatistiklerde ve tarihsel anıtlarda nesneleştirdiğini söyler (1985; 63). Comte da özünde tinsel olan insanlık aklının teorilerde nesneleştirdiğini söylemekteydi.

Durkheim pozitivist epistemolojinin ilk sayıtlısını Comte'dan gelerek öznesne ayrımı olduğunu formüleştirdikten sonra, ikinci sayıtlısını öne sürer o da; bilimsel kavramların nesneyi ifade etmesidir (1985; 68). Bu nesnenin bilgisinin insan zihninde olduğu gibi tekabül edeceği sayıtlıdır. Pozitivist epistemolojinin bu sayıtlısının karşısında anlamacı sosyoloji ise bunun tam tersini ifade eder. Bu da; nesnenin bilgisinin insan zihninde kırılacağı doğrultusundaki sayıtlıdır.

Comte'un sosyal patoloji nosyonu Durkheim'da da devam eder. Comte sosyolojide deneyin, ancak ihtilal gibi marazi bir hal ile normal/olağan hal arasındaki farklılığın bilinerek marazi halin önlenmesi doğrultusunda kullanılmak üzere mümkün olduğunu söylemiş idi. Durkheim'da sosyolojik teknik karşılaştırmalı deneyi normal ile hastalıklı olanın ayrılmasında kullanmak üzere geliştirir. Bu teknik ile toplumun bir aşamasında bu aşamaya uygun olmayan unsur, normal aşama ile karşılaştırılarak elde edilebilir (Durkheim, 1985; 89). Sosyoloji, devlete, bu hastalıklı unsuru bilimsel olarak tespit ederek, ona yol gösterir (1985;

97-98). Devlete bilimsel yol göstericilik olarak, sosyolojinin misyonunun belirlenmesi, Comte'dan Durkheim'a geçerek devam etmektedir. Comte'un sosyolojiyi biyolojiye benzeterek inşa etmesinin getirisi sosyolojinin normal/anormal ayrımını yapmasına saik olmaktadır (bkz. Bock,1997). Nitekim Durkheim'a göre, bilimin konusu; normalin incelenmesi, normal ile karşıtı ayırt etmektir, bunun için normalin kriteri bulunmalıdır, bu kriter ise genelliktir, amacımız, normalin korunmasıdır (1985;89-97). Fransız ihtilali sonrasında toplumsal huzursuzlukların yeniden yaşanması pozitivist sosyolojinin korkulu rüyası olmaya devam etmektedir. Devrim sonrası kurulan burjuva düzeninin bekçisi, sosyolojidir.

Durkheim, toplumsal olgunun açıklanması ile ilgili kurallar kısmında, sosyal olgunun bireyin ihtiyaçlarına indirgenerek, açıklanmasına karşı bir tavır alır (1985; 111). Bir sosyal olgunun nedeni onun toplum organizması içinde oynadığı rol yani toplumsal organizmaya katkısıdır (1985;115). Durkheim, Comte gibi, Kant'ın 'gayi illetler'ini, içsel-amaçları, nedenler olarak alıp, sosyal olgunun var oluş koşulunu/nedenini, toplumsal organizmanın içsel bütünlük ve uyumu olarak belirlemektedir. Ancak bunu yaparken bilimsel değil teleolojik açıklama hatasına düşmektedir (bkz. Wallace ve Wolf, 2004; 28). Sosyal olgunun nedeni, toplumsal organizmanın bütünsel uyumu olarak ele alınmakta, ancak bu neden, sonuçtur aynı zamanda çünkü sosyal olgu organizmaya uyumsal katkı yaparak hem kendini hem de toplum organizmasını sonuçta var etmektedir. Neden ve sonuç birbirinin yerine geçmekte sonuç, amaç olarak nedenin içine yerleştirilmektedir. Bilimsel açıklamada neden sonucun dışında ve neden ve sonuç art zamanlı olmalıdır (bkz. Keat ve Urry, 1994; 34-41). Oysa Durkheim, sosyolojide nedensel açıklamada eşzamanlılığı tanımlamaktadır (1985;137). Bu organizmacı anlayışta bütün, kendisini oluşturan parçanın dışındaymış gibi tanımlanmakta ve parçaya bütün dışarıdan etki yapıyor gibi düşünülmektedir. Bu organizmacı tanımın nihai hedefi; kolektif bilinçte olduğu gibi, bireyin bilincinin hem onun oluşturucu parçası hem de onun dışında gibi tasarılanmadaki paralellikte görüldüğü gibi, insanın bilincini ve ihtiyaçlarını göz ardı ederek toplumu toplumla açıklama gayreti, toplumu insana indirgememe, insanın etkisini toplumdan uzak tutma gayretidir. Aksiyoneller ise tepkisel bir tavır ile toplumu bireye indirgerken, Giddens'in sentezci bir tavırla bu uzlaşmazlığı, ikiciliği uzlaştırmaya gayret ettiği analiz edilecektir.

Özetle, sosyolojinin ve pozitivist sosyolojinin bu ilk epistemoloji ve metodoloji eserinde öne sürülen kurallar, Comte'da nüve olarak var olanın gelişmiş ve daha analitik halidir. Sosyoloji, bir doğa bilim ve sosyolojinin konusu ise, araştırma stratejisi gereği nesnel olarak tanımlanmaktadır. Özne-nesne ayrımı ontolojik sayılıntının bir uzantısı olarak kabul edilmektedir. Bilginin tekabüliyetçi olduğu benimsenmektedir. Sosyolojik açıklama ise, eşzamanlı nedensel açıklamadır. Metodolojik kapsamda AYT tümevarımdır. Teknik ise normal/anormal ayrımının yapılması için karşılaştırmalı deney tekniğidir.

Siyasal ideolojik boyutta ise burjuvanın 'normal' düzeninin korunması ve devlete bilimsel öneriler sunma misyonu ile sosyoloji tanımlanmaktadır. Yani pozitivism bir burjuva ideolojisi olmaya devam etmektedir. Ahlak ile toplumsal değişim önlenmeye çalışılmaktadır.

Bu tespitleri kaydettikten sonra ‘Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları’nı analiz ederek, sosyolojinin ilk hali olan, pozitivist sosyolojinin nasıl bir değişiklik ve nasıl bir devamlılık arz ettiğinin karşılaştırmasına geçebiliriz.

IV. Sosyolojinin Self-Refleksiyon Pratiği veya Yorumsamacı Sosyolojilerin Pozitif bir Eleştirisi ya da Pozitivist Sosyolojinin Yorumsamacı Uğraktan Geçerken Kendini Tadil Etmesinin Bir Biçimi Olarak:

Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları

Anthony Giddens’in 1979’da yayımlanan Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları adlı eseri daha sonra 1984’de yayınlanacak kuramsal eseri Toplumun Kuruluşu’na epistemolojik bir hazırlık evresini ifade etmektedir. Ele alacağımız eser, dialektik mantık ile, sosyolojide farklı zıt yaklaşımların birbirine telif edilerek, zıtların birliği ilkesinin tezahür ettirilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Giddens’in çalışması, Comte’un pozitivistliği gibi bir meta-teoridir. Comte, aydınlanmanın bazı kavramları (ilerleme kanunu –Condorcet- ve toplumun doğal yasaları –Montesquieu-) ile muhafazakarlığın düzen nosyonunu pozitivistlikte birleştirmiş. Birbirine zıt iki düşüncenin meta-teorisini yapmıştır. Giddens da benzer şekilde davranarak bir meta-teori geliştirmiştir. Nitekim Giddens’a göre, düşünceler aydınlatıcı ise kendi geleneklerinden farklı çerçeveler içinde kullanışlı hale getirilebilir (1999; 24). Zıt düşünceleri birbirleri ile telif ederek, üst okuma ile onlardan meta-teoriler inşa etmek batı düşüncesinin ilerleme metodudur, Kant böyle bir tavrın en ünlüsüdür. Belki de Hegel’in insanlık düşüncesinin ilerleme mantığının dialektik olarak kavramasının nedeni budur. Öncelikle toplumu özne kabul eden holistik ve insanı özne kabul eden aksiyonel yaklaşımların eksiklikleri ve sivrilikleri birbirleri ile giderilerek insan ve toplumun birbirlerini yapılaştırdıkları gösterilmeye çalışılmış. Daha sonra anlamacı/yorumsamacı sosyal bilim anlayışı ve pozitivist sosyal bilim anlayışının, tinsel bilim olarak sosyoloji ve doğa bilim benzeri sosyoloji anlayışları birbirleri ile telif edilerek, sosyolojinin, idealist öznelci bilim ve doğa bilim benzeri kutuplaşması giderilmeye çalışılmıştır. Bu bilim anlayışlarının ontolojileri gereği, insanı özne ve toplumu özne yapma girişimlerine karşılık, yapılaşmacı ontolojinin uzantısı olarak, insanın eylemini yapıyı hem koşul hem de kısıtlayıcı bir biçimde kullandığına dikkat çekilmiş böylece insanın toplumsal davranışını ele alan sosyolojinin yorumsamacı ve açıklayıcı olması ile biçimlendirilmesi öne sürülmüştür. Hülasa Giddens’in hem ontolojisi hem de bilim anlayışı Marks’ın, ‘insan tarihi yapar ancak tarihsel koşullar el verdiğince’ ifadesini yani toplum/doğa ve insan arasındaki dialektik ilişkiyi kendine klavuz ipliği olarak almıştır (Giddens, 1999; 24, 1994; 156 ve 2003; 210).

Giddens’in ele alınan eserinin alt başlığının ‘Yorumsamacı Sosyolojilerin Pozitivist Eleştirisi’ olması manidardır. Giddens, pozitivistizm sözcüğünü Comte’un ilk kullanımı itibarıyla kullandığını ifade etmektedir. Buna göre pozitivistizm olumlu, yapıcı anlamlarında kullanılmaktadır (Giddens, 2003; 2). Ayrıca bu kitap, bir yüzyıl önce Durkheim’in kitabı gibi, bir yöntem kitabıdır (2003, 2) yani sosyolojinin bilim olarak ne olduğu, konusunun tanımlandığı ve araştırmanın mantığının tartışıldığı bir kitaptır. Öncelikle pozitivistizm sözcüğünün Comte’un kullandığı anlamda kullanması ilgi çekicidir. Giddens ‘ilk kullandığı’ anlam konusunda

ısrarlıdır. İsrarının nedeni ise, Comte'un pozitivist sosyolojiyi doğa bilim benzeri kılmak istemesinden mütevellittir. Giddens'in sosyolojinin mantığını, Comte gibi, ampirik araştırmalar ve genellemeler yapmak olarak, tarif etmesine rağmen bu kaçınmanın altında, sosyal olguların insan bağımsız doğal olgular gibi ele alınmasına, karşı olması vardır. Comte'un, pozitivism kelimesini menfi ve yıkıcı olanın karşısında yapıcı ve tamamlayıcı olarak tanımlaması ile Giddens'in yorumsamacı ve aksiyonel sosyolojileri yapıcı, tamamlayıcı bir tarzda eleştirmesi arasındaki paralellik görülmektedir. Bu kitap bir pozitivism savunusu değildir (Giddens, 2003;2). Ancak biz bu kitabın bir pozitivism savunusu olmasa bile onu yorumsamacı sosyolojiler dolayımı ile tadil etmenin kitabı olduğunu iddia edeceğiz. Bu dolayım sal tadil etme/yetkinleştirme zaten onun mantığı olan dialektiğin bir getirisi dir. Giddens'in sosyoloji anlayışı, bu çalışmada, sosyolojinin kendisi üzerinde bir self-refleksiyon pratiği olarak ve sosyolojik düşüncenin ilk bilimsel hali olan pozitivist sosyolojinin, yorumsamacı ve aksiyonellerin dolayımı ile kendini yetkinleştirmesinin bir serüveni olarak ele alınmıştır. Bununla birlikte onun kuramı ile modern çatışma kuramları arasındaki benzerlik de dikkat çekicidir. Yeri geldikçe bu özelliği de serimlemeye çalışacağız.

Şimdi bu serüveni ele almaya başlayabiliriz. Giddens ele alınan çalışmasının girişinde bu eserin üç ayaklı bir projenin parçası olduğunu beyan eder: Sosyal teorinin 19. ve 20. yy'lardaki gelişiminin eleştirel okunması, 19.yy toplum felsefesinin eleştirel okunması ve sosyolojinin problemlerini analiz ederek onu yeniden formüle etmek. İşte bu çalışma projenin üçüncü ayağını teşkil etmektedir (Giddens, 2003; 1). Kitabın ana temaları ise şöyle belirlenmiştir: Sosyal teori eylemi, insan aktörler tarafından refleksif olarak düzenlene rasyonelleştirilmiş bir davranış olarak ele alınmalıdır; dil, bu sürecin önemli bir aracıdır ve insan davranışını açıklayan bir araştırmacı dilin refleksif özelliğinin kendi faaliyeti için de geçerli olduğunu bilmelidir (2003; 2). İlk dikkati çeken Giddens'in insan aktörleri bilinçli ve rasyonel varlıklar olarak ele alması ve sosyolog araştırmacının da nasıl ki, aktör davranışının hesabını vermektedir o da araştırmasının hesabını verecek denli kendi araştırma faaliyeti üzerinde self-refleksiyon sahibi olmasıdır. Giddens, aktörün eylemini açıklayanın da toplumsal aktör olduğunu, defaten belirtir. Bu vurguda; hem aktörün, modern toplumların bilimi sosyolojinin eylemini araştırdığının, modern/rasyonel/toplumsal dönüştürücü güç/beceri/'ehliyet' sahibi ve bunun da farkında olan anlamında tanımlanması hem de sosyolog araştırmacı öznenin, araştırdığının –kısmen- içinde ve ürettikleri ile toplumsal dönüşümde etkililiğinin farkında olması gerektiğine, dikkat çekilmektedir. Bu kısmen içindelik nosyonu, Giddens'in pozitivismin özne-nesne ayırımına ve yorumsamacıların özne-nesne birliğini savunmalarına getirilen bir ara çözümdür.

Giddens, ilk ataları gibi, sosyal teorilerin, bir teori-pratik olarak topluma ahlaki müdahaleler olduğunu kabul eder (2003; 2). Comte ve Durkheim'in sosyoloji kanadında ürettikleri sosyal teorilerin üretilme amaçları zaten bu topluma ahlaki-siyasi müdahale idi. Giddens, kasten bir müdahale için üretilmeseler dahi nihayetinde her sosyal kuram/teorinin bu özelliği olduğunu, itiraf eder. Yani sosyallin üzerine bilimsel söylenen her söz, topluma için bir değer olarak girer. Çalışmasının odak noktası eylemin doğası ve eylem analizidir (2003; 4). Comte

ısrarla neden? ve ne? gibi metafizik açılımlara giden sorulardan uzak durulması gereğini ifade etse de hem Durkheim hem de Giddens bu tür soruları gündeme getirmektedir. Durkheim sosyal olgu nedir? sorusuna nesnel idealist bir cevap - sosyal olgu kolektif bilincin dış kabuğu- getirir; Giddens ise sosyal eylemin amacını, eylemin toplumsal dönüştürücülüğünün yanı sıra ne ise sosyal eylem de olur diyerek, açıklama getirir. Her ikisinin ortak paydası, içsel olanın dıştan gözlemlenerek bilinebileceğidir. Bu düstur pozitivist sosyolojinin ampirik araştırma mantığının kurucu unsurudur. Ancak Giddens ile Comte ve Durkheim'in farklılığı, ilkinin sosyal olanın insana yabancı 'şey' olmaması diğerlerinde ise sosyal olanın, önceki kuşaklar tarafından oluşturulmuş, bitmiş bir yapı olarak, onu kullananların sosyalin dışında ve insana 'şey' (yabancı) olmasıdır. Giddens'in sosyal yapı anlayışının ikiliği de buradan kaynaklıdır. Durkheim'da ve devamla Parsons'da yapı insanı dizginleyen ve kısıtlayan iken Giddens'da yapı hem kısıtlayan, belirleyen hem de imkandır (2003;5).

Giddens'a göre, yorumsamacı sosyolojilerin eksikliği, yapıdır, katkısı ise eylemde insan öznelerinin belirleyiciliğidir. Bununla birlikte eylemin anlamı üzerinde durmaları onları bir pratik olarak değerlendirmemeleridir. İşlevselci ve yapısalcılar ise, haklı olarak, zorlama, güç, büyük organizasyon olarak topluma vurgu yapmaktadırlar. Eksiklikleri ise aktörleri büyük güçlerin oyuncağı olarak ele almaları, insan faillliğini değerlerin içselleştirilmesine indirgemeleri, onların toplumsal hayattaki aktifliğini ihmal etmeleri, gücü ihmal etmeleri ve normların müzakereye açık olduğunu görememeleridir (2003; 34).Yapılaşma kuramı, farklı sosyolojilerdeki dualizmi aşmaya çalışmaktadır (Giddens, 2003; 7). Aslında Giddens birbirine zıt olan işlevselci-holistik ve sembolik etkileşimci-aksiyonel ontolojik yaklaşımlardaki benzerliğin farkındadır her ikisi de sosyal bene daha ziyade odaklanmaktadırlar (2003; 35).

Birey-toplum dualizmine karşı çıkmak bu iki kavramı yapı-bozuma uğratmaktır. Bu yapı-bozumu Giddens şöyle gerçekleştirir: Eylem kavramı merkeze alınır ancak eylem sadece bireye değil toplumsal organizasyona da has bir süreçtir. Aktör toplum teorisyeni ve faildir (2003; 8). İşlevselci (holistik) sosyolojilerin eksikliğini fenomenolojik sosyoloji ve etnometodoloji ile (aksiyonel), norm ve alışkanlıkların sürekli yapılandığını söyleyerek giderir (Giddens, 2003; 9). Giddens, birey ve yapı/toplum dikotomisini; bireyi ve yapıyı holistik ve aksiyonel yaklaşımları birbiri ile telif ederek, birinin eksikliğini diğeri ile tamamlayarak, pozitivistik ve holistik yaklaşımı yorumsamacı ve aksiyonel yaklaşım ile dolayımlyarak, zıtları birlik haline sokarak aşar. Buna göre, yapı; belirleyen değil aynı zamanda bireyin eylemi ile, bireyin yapısal özellikleri kullanmasıyla, üretilir ve yeniden-üretilir. Yapı; birey için, hem kısıtlayıcı/belirleyici hem de bireyin onu dönüştürmesinin imkanıdır. Birey eyleminde özgür değil yapının var olan özellikleri içinde eylemesi hasebiyle yapı tarafından belirlenmektedir. Ancak birey içinde eylediği, eylem alanı olan yapıyı yeniden-üretmekle dönüşürebilmektedir.

Giddens'in kuramında refleksivite kavramının eylem kavramı kadar merkezi bir rolü vardır. Bireyin kendi davranışı üzerine düşünebilmesi olarak refleksivite becerisiyle birey, kendisi ile yapının kuralları arasına mesafe koyarak stratejik düşünme pratiği ile davranışını tayin edebilmektedir. Refleksivite aynı zamanda

yapının kurumsal ve tarihsel bir tavrıdır. Kurumsal refleksivite, sistemin kendi işleyiş kurallarının sorgulanmasının kurumsallaşmasını ifade eder (Giddens, 2003; 10). Katolik geleneğin Protestanlık ile zayıflaması, sistemin eleştirilmesinin kurumsallaşması ile gerçekleşmiştir. Kurumsal refleksivite moderndir (2003; 13) Burada dikkat çeken, Giddens'in bireysel günlük refleksivite ile kurumsal refleksivite arasında ayırım yapmasıdır. Ancak bireyin bu becerisi ile sistemin sorgulanmasının yani kurumsal refleksivite arasında süreklilik vardır. Nitekim global sistemin yeniden-üretimi gündelik pratiklerde içkindir (2003; 12). Neticede sistemi eleştirenler de bireydir. Birey kendi davranışı hem de sistem arasına mesafe koyarak düşünebilmektedir. Kendinin ve sistemin farkında olabilme modern birey tasarımına aittir. Bu Marks'ın anlamda bilinçlilikdir: Kendinin bilincine varma ancak kendi ürettiği ile olur. Burada üretilen ve yeniden-üretilen toplumdur. Giddens, yorumsamacıların idealist öznelciliğinden (kendinde bilinç) ve pozitivistlerin 'şeyleştirme' hatasından kaçınarak Marks'da soluklanmaktadır. İnsanın dönüştürücü kapasitesi ile üretim ve yeniden-üretim mümkün ancak insanın ürettiği dönüp insanın kendisini belirlemektedir (Giddens, 2003;210). Yapı ve birey dikotomisinin aşımı için prosedür Marks'dan alınmaktadır. Giddens, Marks'ın erken dönem Praksis kavramına vurgu yapmaktadır.

Giddens, zorlayıcılık ve dışsallık gibi sosyal olgu tanımlarını da yapı-bozuma uğratar. Bu kavramlardaki 'negatifliği-olumsuzluğu' 'pozitivizme-olumluya' çevirir. Zorlama, aslında bireyi yeniyi aramaya iten bir yaratıcılığa dönüşebilir. Zor, zaten insanı yaratıcı kılan deyimlidir. Dışsallık ise, bireyin kendisi ile yapı arasına mesafe koyabilmesine ve farklı eylem ortamlarına yönelmesine neden olabilir (2003; 11). Görüldüğü gibi pozitivist ve işlevselci sosyolojilerin birey için menfi gibi görünen sayıtlıları olumlu hale getirilmektedir. Pozitif-yapıcı eleştiriye uğrayan yorumlamacılar değil aynı zamanda sosyolojinin çıkış yeri olan pozitivizmdir. Pozitivizmin kendisi, pozitifleşmekte/tamamlanmakta ve yetkinleşmektedir.

Giddens'in doğa ve sosyal bilim ayırım kriteri, çifte-hermeneutiktir. Bu kavram, sosyal bilimlerin nesnesinin doğa biliminin nesnesinden ontolojik farklılığını ima eder. Sosyal bilimin nesnesi daha önce aktörler tarafından yorumlanarak oluşturulmuş, olandır. Sosyoloji bu haseble, sanki Nietzscheci anlamda, yorumun yorumudur. Sosyal bilimciler, aktörler tarafından anlam çerçeveleri ile inşa edilmiş olan toplumsal hayatı yeniden teorik bir anlam çerçevesi içinde zihinsel olarak inşa ederler. Sosyolog ya da sosyal bilimcinin bu yüzden, halka düşüncelerini sunmak gibi bilimsel bir sorumluluğu vardır (2003; 15). Giddens'in bilinçli/rasyonel aktör tanımında olduğu gibi sosyolog tanımında da modern bir tını vardır. Sosyolog, kantçı bir şekilde, kamusal görevi olan bir aydın anlamında tanımlanmaktadır.

Bununla birlikte, doğa ve sosyal bilim ayırımını, Giddens'a göre, abartmamak gerekir. Çünkü doğa bilimcinin inşa ettiği doğa yasaları da tıpkı sosyal bilimlerin genellemeleri ve kuramları gibi nesnesini biçimlendirebilmektedir (2003; 17). Gerek araştırma mantığının izlediği yol (ampirik araştırma ve genelleme) gerekse yukarıdaki ifadeler Giddens'in doğa bilim ve sosyoloji arasındaki ayırımı açmaması, ondaki pozitivist sosyoloji yönelimin bir nişanesi olarak alınabilir. Ona göre, sosyal bilimin mantığı ve yönelimi doğa biliminden tamamen farklı değildir ve Giddens,

zaten böyle bir ayrımı da savunmadığını söylemektedir (2003; 27). Tam da bu husus onu pozitivistliğe oturtmaktadır. Giddens, ontolojik bir ayrımı kabul eder (2003; 28) ancak bu ayrımı bilimlerin ayrılması noktasına kadar devam ettirmez. Zaten, daha öncede belirtildiği gibi, Durkheim sosyal olguyu doğal/organik fenomenlerden farklı görmektedir, sadece araştırma stratejisi gereği sosyal olgunun doğal nesnelere gibi ele alınmasından yanadır. Giddens, sosyal bilimlerde genelleme olmaz diyen ve topluma uygun yeni bir farklı bilim yaratılmalı diyen, tin bilimleri anlayışını da savunmadığını ifade eder (2003; 27). Giddens'in amacı, sadece ontolojik farklılığı dikkate alan, doğa bilimlerinin mantık ve yöntemlerinden çok da uzaklaşmadan sosyolojiyi bilim olarak yeniden tarif etmektir. Bu yeni sosyoloji biliminin temel kavramı olan çifte-hermeneutiğin içeriğinde bunu gözlemek mümkündür. Giddens'a göre, çifte-hermeneutik kısmen ampirik kısmen mantıksaldır. Bütün sosyal bilimler, eylemin betimlenmesi (ampirik) ve eylemin anlam çerçeveleri içinde yorumlanması anlamında hermeneutiktir (2003; 18).

Giddens ile Comte'u bir araya getiren bir özellik, her ikisinde de bilimsel düşüncenin hem inançları sorgulayan hem de onlardan türetildiğidir (2003; 20 ve Levi-Bruhl, 1970; 46).

Giddens'in çalışmasının bir diğer önemli kavramı, dildir. Dil, hem sosyal aktörlerin refleksivite ve farklı anlam çerçevelerine geçerken kullandıkları bir aracı/ortam (2003; 31, 33) hem de toplumu deşifre etmede yardımcı olan bir metaforudur (2003; 138). Giddens, dil ve konuşma edimi arasındaki bağ dolayımı ile toplum ve birey arasındaki ilişkiyi deşifre eder.

Anlamayı, anlamacı/yorumsamacı sosyolojilerden farklı ve Gadamerci bir şekilde metodolojik değil de ontolojik/kurucu bir şekilde ele alır. Anlama, toplumdaki insan hayatının temel ontolojik koşuludur (2003; 33). Toplumsal hayat ve bireylerin kendi davranışları üzerindeki refleksivite becerisinin koşulu, dildir. İnsanlar dili kullanarak kendi davranışları üzerine açıklama getirirler (eylemin rasyonalizasyonu) ve karşındaki insan onun söylediklerini kendi anlam çerçevesi ile yorumlar ve böylece oluşan toplumsal hayat hermeneutik daire özelliği gösterir (2003; 140).

Giddens'in ontolojik olarak pozitif eleştiriye tabi tuttuğu aksiyonel sosyal teori ve felsefe okulları; Post-Wittgensteinci gündelik dil felsefesi ve fenomenolojik sosyoloji ve etnometodolojidir. Bunların pozitif eleştirisi şöyle gerçekleşir, eksiği-yanlışı göstermek ve içlerinde kullanışlı olanı almak. Bu itibarla, fenomenolojik sosyolojiden, yani Schutz'dan, bilgi stoku kavramını (anlamın oluşturan tecrübeler deposu), sosyal dünyanın anlamlar dünyasından oluşması ve aktörün bu dünyalar içinde geçişler yapabilme becerisi; ondaki eksiklikler ise, öncelikle ataların mirasını ihmal etmesidir. Giddens'a göre, Comte ve Durkheim'da olduğu gibi, atalar yeni kuşaklara çok şey bırakmıştır (2003; 49). Ayrıca Schutz'un kuramında eylemin sonuçları ile değil koşulları ile ilgilenme vardır (2003; 50). Giddens'in kuramında ise, eylemin sonucu olan üretim ve yeniden-üretim temel önemdedir. Etnometodolojinin (Garfinkel'in kuramı) eksiği; toplumun gündelik hayatının üretimini yapan bireylerin açıklamaları ile sosyal bilimcinin açıklamalarının ile paralel olması, yani sosyoloğun gündelik sosyal hayatı aktör nasıl ifade ediyor ise o şekilde alması onlara müdahale etmemesi, 'etnometodolojik kayıtsızlık'tır (2003;

61). Oysa sosyal bilimcinin genelleme yapması misyonunu, daha önce belirtildiği üzere, Giddens vurgular. Bununla birlikte, Giddens'in ondan aldığı aktörlerin indeksel (hesap verme) ifadelerini yapabilme becerisi yani refleksivitedir. Bununla birlikte etnometodoloji sadece toplumsal pratiğin açıklamalarını dikkate almakta toplumsal pratiği bir icra olarak ele almamaktadır (2003; 61). Giddens, Post-Wittgensteinci dil felsefesinin pozitif eleştirel okumasında, Winch'in görüşlerini ele alır. Winch'in anlamın kurala bağlı olması gereği fikrini paylaşır ancak, Winch'in eksiğinin, kimin kuralı? sorusunu sormayarak, anlam ve güç arasındaki ilişkiyi ihmal ettiğini söyler. Halbuki, Giddens'a göre, dil, güç eşitsizliklerini ifade etmektedir. (2003; 71). Winch'in eksiği ayrıca, toplumsal ilişkileri fikrinsel ilişkilere indirgemesidir. Oysa Giddens, eylemi içsel-fikrinsel niyetlerden ziyade eylemi, toplumsal hayatı hangi yönde değiştirdiği noktasında açıklamaktan yanadır. Giddens'a göre eylem açıklaması (amacı-nedeni), eylemin hangi yönde toplumsal hayata etki yaptığının bilinmesi ile mümkün olur (2003; 114). Yani, Giddens, eylemin açıklamasını içsel değil topluma yaptığı etki ile açıklar. Bu yüzden eylemin içsel anlaması ile açıklamasından yana olan Weber'i de eleştirir (2003; 68). Nitekim aynı mantıkla hareket eden, Winch, Giddens'a göre, eylemin anlamını eylemin kendisi ile karıştırmaktadır (2003; 72). Özetle Giddens, bazı aksiyonel ontolojik kuramların pozitif eleştirisi ile kendi sosyolojik kuramı için şunları alır; anlama yöntem değil toplumun kurucu unsurudur, aktörlerin teori-pratikleri sosyal bilimci için dayanaktır, aktörlerin bilgi stoku pragmatik bilgi yönelimlidir, sosyal bilimcinin kavramları aktörün kavramları ile -aynı olmamak şartıyla- aktörün kavramlarıyla ilişkili olmalıdır (2003; 77). Yetersizlikleri ise; bu yazarların hepsi praksis-eyleme değil anlamlı eylem üzerinde durmaktadır, hiçbiri toplumsal hayatta güç eşitsizlikleri üzerinde durmaz, toplumsal normun tanımlanması bir güç mücadelesinin ürünü olduğunu ihmal ederler ve hiçbiri kurumsal değişme ve tarihsel dönüşüm üzerinde durmaz ayrıca eylemin pratik dönüştürücü değerini de ihmal ederler (2003; 78).

Giddens hermeneutik ve eleştirel teoriyi epistemolojik olarak pozitif eleştiriye tabi tutar. Hermeneutik çizgide Dilthey ve Gadamer farklılaşmasına önem verir. Dilthey'in, eylemi anlamının önel bilincin içe bakış yöntemi ile (Comte'un kıyasıya eleştirdiği) kavranmasıyla mümkün olduğu tezinin ve devamla Verstehen (anlama)/Erklaren (açıklama) ayrımında doğa bilim ve sosyal bilim ayrımının, pozitivist bilim anlayışı tarafından eleştirildiğinden bahsedilir. Gadamer ile anlamamanın bir yöntem değil ontolojik bir süreç olarak kavranması Giddens için önemlidir. Çünkü hermeneutik daire -karşı karşıya gelen iki anlam çerçevesinin yaratıcı bulaşması- fikri, Giddens'ın hem meta-teori olarak kendi sosyolojisini inşa ederken hem de toplumsal hayatın ontolojik koşulu sayması itibarıyla önemlidir. Bununla birlikte, Giddens, iki uçta yer alan pozitif ve anlamacı sosyolojik bilim anlayışlarının, her ikisinin de insan davranışını kendi özel mantık şemasına indirgeyerek her yönü ile açıklama/anlama iddiasını eleştirir (2003; 85). İnsan davranışını ele alırken, sosyal bilimlerin hem anlamacı hem de pozitivist nomolojik açıklamayı birleştiren, Habermas onun için ilgi çekicidir. Ancak Habermas'ın da eksiklikleri vardır. Habermas'ın bu iki bilim anlayışının sentezi olarak psikanalizi önermesi kusurludur. Çünkü psikanaliz hem içe bakış hem de nomolojik açıklamayı

birleştirirken, Habermas'ın görmediği, doktor-hasta ilişkisinin eşitsiz olduğudur (2003; 98). Bu iki (eleştirel kuram ve hermeneutik) sosyoloji anlayışlarının epistemolojik pozitif eleştirisi ile Giddens temelde faillik ve eylemin sosyolojik açıklamasını gerçekleştiremediğini söyler (2003; 98).

Giddens, hem aksiyonel ontolojik kuramları hem de hermeneutik sosyal bilim anlayışlarını, sosyal eylemin tanımını ve açıklamasını eksik bularak eleştirdikten sonra kendi eylem tanımı (ontoloji) ve bu tanıma uygun açıklama prosedürünü yani sosyoloji anlayışını (epistemoloji) serilmemeye geçer. Giddens'a göre aksiyonellerin temel eksikliği, toplumsal yapı ve değişmeyi ele almamalarından kaynaklıdır. Bu temel eksiklik onları şu konularda başarısızlığa götürmektedir; eylem ve faillik tanımının formülasyonu, eylem ve niyet/amaç kavramı arasındaki bağlantılar, edim tipolojisi, gerekçeler/neden ve güdülerin faillik açısından önemi ve iletişimsel edimlerin doğası (2003; 99-100). Giddens daha sonra bu başarısızlıkları gidermeye çalışır.

Ona göre, günlük hayatta faillik ahlaki sorumluluk bağlamında ele alınır. Bir şeyin failiği, eylemin sorumluluğunu taşımaz. Eylemi tanımlarken hareket noktası, onun iradi (aksiyonel) ya da zor altında yapılması (holistik) değil, eyleyen 'ben'/fail olmalıdır. Ayrıca eylemi analiz ederken onun doğrudan gözlemlenir (pozitivist) ya da içsel- yorumlanır (anlamacı) ayrımı da yanlıştır. Giddens pozitivist epistemolojiyi takip ederek eylem dışardan gözlemlenir, der (2003; 103). İçkin bir Weber eleştirisi ile, Giddens, eylem tipolojisinin niyet kavramı ile yapılamayacağını söyler (2003; 104). Giddens'a göre, eylem ve faillik, somut varlıkların dünyada süre giden olaylara fiili ve tasarlanmış nedenli müdahalesidir, faillik doğrudan praksis kavramı ile ilintilidir, faillik için geleceğin önceden belirlenmiş olmaması önemlidir (2003; 104). Öncelikle Giddens, ontolojik olarak, eylem tanımlamasında Marks'ın doğa dünyayı emeği ile yaratıcı bir şekilde dönüştüren ve bu şekilde doğal zorunlulukların üstesinden gelen praksis insan eylemini kendine referans almaktadır. Ancak Marks'ın daha ziyade ekonomik üretim için düşündüğü bu eylemi toplumsal üretim itibarıyla genişletmektedir. Niyet ve amaç kavramlarını, aynı anlamda, bir şeye karar verme ve onu tasarlama ile tanımlamaktadır. Bu itibarla amaçlı eylem için bilgi şarttır (2003; 106). Ancak aktörler amaçlarını bazen kendileri fail olmadan da gerçekleştirebilirler veya amaçlamadıkları halde eylemlerinin tasarlanmamış sonuçları olabilir ki, bu husus sosyal bilim için önemlidir (2003; 108).

Edim yani eylem teşhisi bahsinde ise Giddens, sadece insan davranışı ile inşa edilen toplumun değil doğanın da insan için anlamlı olduğunu söyler. Marks'ı takip ederek, insanın doğayı insanileştirerek, toplumda olduğu gibi anlaşılır kılamaya çalıştığını, ifade eder. Bu itibarla anlamak ve açıklamak birbirinden köklü olarak farklı değildir (2003; 109). Çünkü anlama ve açıklama neticede kavramsal kategorilerle yapılmaktadır. Her iki edimin de teorik amacı bilmek pratik amacı ise doğayı ya da toplumu insanileştirmektir.

Öncelikle, Giddens'ın sosyolojisinin ontolojik yanını Marks'dan epistemolojik yanını ise pozitivistten aldığını söyleyebiliriz. Marks, hem insanın failliğini-yaratıcı dönüştürücülüğünü hem de yaratımının eseri olanın insana dönerek onu biçimlendirmesini birleştirdiği için, holistik (toplum belirleyici) ve

aksiyonelleri (insan belirleyici) birleştirme çabasında olan Giddens için bir menbadır. Epistemolojik olarak ise Giddens eylemin dışardan gözlemlenebilmesine vurgu yapan pozitivist giden bir bilim anlayışını takip etmektedir. Giddens, hem açıklamanın hem de anlamının köklü ayrım ifade etmediğini söylerken (anlam ve açıklama şemalarının iç içeliği), Kant'ı, sosyalleştirerek, takip ederek pozitivistme ulaşır. İnsan tekil şeyleri daha önceki tecrübelerinin eseri olan (bilgi stoku) anlam şemaları içine koyarak anlar yani açıklar. Anlamak ve açıklamak neticede tecrübidir ve ön-kabulleri gerektirir, bu ön-kabuller sosyolog için teorik anlam şemalarıdır. Ve sosyolog, daha önce değinildiği üzere, eylemin hangi noktada değişiklik yaptığını dışardan gözlemleyerek eylemin içsel olan amacını yani nedenini bularak açıklama yapar. Giddens hem anlamacı hem pozitivist ve realist bilim anlayışlarını kaynaştırarak kendi sosyolojik kuramına uygun bir epistemolojik tasarı gerçekleştirmektedir. Neticede amaç anlam gibi içseldir ancak bu içsel olanı dışardan gözlemleyerek (pozitivist ve realist) deşifre edebiliriz. Şimdi burada pozitivist ve realist bilim anlayışlarının temel sayıtlıları itibariyle (özne-nesne ayrımı ve bilginin tekabüliyetçiliği) ayrılmadığını sadece gerçekliğin bilgisinin istihraç edileceği düzlemlerin (pozitivist görünen gerçeklik, realist görünenin altındaki gerçeklik) farklılığından ötürü ayrılaştığını belirtmekte fayda vardır. Yani Giddens üç epistemolojinin bir sentezine ulaşmaktadır.

Giddens, toplum ve doğanın ontolojik aynılığı gibi bir pozitivist sayıtlıyı kısmen takip etmektedir. Toplumu insanlar anlam ile oluşturmuşlardır. Ancak insanlar, doğayı anlam ile oluşturmasalar dahi doğaya pratik ihtiyaçları dolayısı ile anlaşılır kılarak dönüştürmektedirler (2003, 109). Giddens'in çok kullandığı terimlerle ifade edersek insanlar toplumu üretir ve yeniden üretirken doğayı sadece yeniden üretmektedirler. Bu yeniden-üretim aşamasında insan için doğa ve toplum arasında ontolojik ayrım da ortadan kalkmaktadır. Böylece Giddens epistemolojik olarak da ilk dönem Marks ile buluşmaktadır. Marks'a göre, tarih (sosyal bilim olarak) insanın doğayı insancillaştırmasının tarihi olarak bir doğa bilimidir, insan bilimi olarak tarih, doğa biliminin kapsamındadır (Marks, 2003; 120). İnsanın ilk duyusal gerçekliğinden/doğadan (Marks), Giddens bu kapsamı genişleterek toplumsal doğaya ulaşmaktadır. Doğa, insanın yaratıcı etkinliği ile yeniden-üretilecek insancillaşmaktadır. İnsancillaştırılmış doğa ve toplum neticede insanın etkinliğinin bir ürünüdür. Giddens'in sosyoloji ile doğa bilimler arasında ve anlama ile açıklama arasında köklü ayrım yapmamasının arka planı, Marks'ın insan-doğa ilişkisidir. Çünkü Marks için de özgürlük ve zorunluluk arasında dialektik bir ilişki vardır. İnsan özgürleşmek için doğayı insanileştirmekte daha sonra yarattığının etkisinde biçimlenmektedir. Tarih ve doğa böylece dialektik olarak oluşmaktadır. Giddens da bu dialektik mantığı kendi kuramında insanın özgürlüğü ve toplumun onu belirlemesi arasındaki gerilim üzerine oturtmaktadır.

Giddens toplumsal hayatın üretim ve yeniden-üretim aşamasında, insanların toplumsal hayatı anlam çerçeveleri ile inşa ettiğini söyleyerek, sosyal bilim ile doğa bilimi ayrımını veren çifte-hermeneutik kavramına ulaşır. Ona göre, sosyal bilimler, hem toplumsal hayatın üretiminde kullanılan anlam çerçevelerine nüfuz etmeyi hem de bu anlam çerçevelerini teorik şemalar içinde tekrar inşa etmeleri anlamında çifte-hermeneutiği yansıtır (2003; 110).

Giddens, Marks gibi (2003; 122), sosyal bilimcinin insan davranışını anlamak için sorduğu araştırma sorularının, aktörlerin birbirlerine sordukları sorulardan farklı olarak, neticede araştırmacının ön-kabullerine yani sosyal olan üzerindeki soyutlamalar olan kuramlarına bağlı olduğunu kabul eder. Sorulara verilen cevap ise soruya yol açan araştırmacının, sosyal olanın soyutlamasına bağlı olarak değişir (2003; 111). Burada Giddens, araştırma esnasında gözlemin ön-kabullerle belirlendiğine gönderme yaparak, araştırmanın nesnesini kavrayışının önemi üzerinde durur. Aslında özneye yansıyan nesnenin bilgisinde özne ve nesnenin payı vardır (Kant). Aynı şekilde, insan zihni düzen aradığı için mi dünyayı düzenli algılıyor yoksa dünya düzenli olduğu için mi insan düzeni algılıyor sorusunu, Comte da kendisine sormaktadır. Levi-Bruhl'e göre, Comte, ikisinin de birbirinden kopamayacağını ve özneye yansıyan nesneye bilgide ait bilgide her ikisinin de payı olduğu uzlaşmasında karar kılmaktadır (1970; 55). Giddens aslında Comte'un pozitivizminde olana tekrar, ancak daha yetkin olarak, dönmektedir.

Giddens'ın aktörü, tecrübe ile öğrenen kendi eylemi üzerinde refleksivite (düşünümSELLİK) sahibi ve sorulduğunda eyleminin rasyonelleştirmesini yani bağlamında haklılaştırmasını yapacak kadar bilinçlilik düzeyine sahip modern bireydir (2003; 114). Bununla birlikte aynı aktör eylemi içindeki gizil güdülerin/duyguların her zaman farkında olmayabilir (2003; 118). Yarı bilinçli yarı bilinçsiz bu aktör gene de her durumda çıkarına uygun davranmaktadır (2003; 118). Giddens, sosyolojiyi modern toplumlarla ve bu toplumun çıkarıcı-kapitalist bireyi ile sınırlamaktadır.

Özgürlük ve nedensellik zıtlaşmasını şöyle aşar; Giddens'a göre, eylemin aktörün refleksif gözetiminde gerçekleşmesi davranışın özgürlüğüdür. Bu yüzden özgürlüğü nedenselliğin karşısına değil fail/aktör nedenselliğini olay nedenselliğinin karşısına koymaktadır. Ona göre, determinizm, sosyal bilimlerde insan eylemini sadece olay nedenselliğine indirgenmesinin sonucudur (2003; 117). Buradan anlaşılan, insanın eylemini belirlerken özgür ancak eylemin sonuçları olan olay üzerinde belirleyici etkisi olamaması nedeniyle, olay tarafından belirlenen olduğudur. Yani birey eylemini yaparken bu eylemi nasıl gerçekleştirdiği noktasında özgürlük (içten iradi) ve nedensellik (dıştan zorunlu) ayrımı reddedilmekte ve eylem ve olay arasında özgürlük ve nedensellik ayrımına gidilmektedir. Eylem olayı belirlerken, eylem olay üzerinde nedensel etkiye sahip ancak bir kez olay gerçekleştikten sonra eylemin sahibi üzerinde, olay belirleyici yani nedensel etkiye sahiptir. Gene Marks, insan ile onun ürünü arasındaki dialektik ilişki dikkat, çekmektedir. Sosyal bilimlerdeki determinizm kavramı, dialektik bir süreç olarak görülerek aşılmaktadır. Böylece aksiyonel ve holistiklerin zıtlaşması uzlaştırılmaktadır.

Giddens pozitivizmin betimlemesi ile realizmin nedenselci açıklamasını birleştirerek, bir eylem araştırmasının iki düzlemde yapılabilineceğini söyler. Önce ne yapıldığı betimlenir sonra neden yapıldığı açıklanır (2003; 120). Böylece sosyolojik araştırmalarda pozitivist betimsel çalışmaların bir ön çalışma ile başlayarak realist bir soruşturma ile tamamlanması gereği bildirilir ki, bu iki aşamalı çalışmalar daha çok günümüzde tavsiye edilmektedir (bkz. Çelebi, 1996).

Giddens işlevselci yaklaşımı (Durkheim ve Parsons), aktörün yaratıcı failliğini gözden uzak tutmanın dışında, temelde iki noktada eleştirir; çatışmayı birey ve toplum arasında görmek ve sosyal normları mekanik kurallara indirgemek (2003; 132 ve 145). Giddens'a göre, modern çatışmacılarla birlikte, çatışma birey ve toplum arasında değil farklı çıkar grupları arasındaki bir güç mücadelesidir (2003; 132). Ve insanlara uygulanan yaptırımların içerde bir karşılığı varsa normlar insan üzerinde etkili olabilir. İnsanlar ahlaki normları, Durkheim'ın ifade ettiği biçimde, doğal yasalar olarak (dıştan ve mekanik) algılamazlar. Ahlaki normu ihlal eden birey yaptırımın karakterini de belirleyebilir ve ihlalin konusu müzakereye açıktır (2003; 146). Burada Giddens gene bireyin etkinliğine vurgu yaparak, holistik-işlevselci sosyolojiyi aşındırmaktadır. Ahlaki normu, onun konusu ve yaptırım üzerinde bireyin etkisi vardır. Yani birey için ahlaki norm doğal yasalar gibi dışsal değildir. Bu önerme ile Giddens, holistik yaklaşımların ilk sayıtlısı olan 'toplum dışta ve baskıcıdır'ın yerine 'toplumu inşa eden birey, kendi üzerindeki norma da etki eder' sayıtlısını geçirmektedir.

Giddens, toplumu etkileşim düzlemi (kollektiviteler arası) ve yapı olarak ikiye ayırır. Etkileşim düzleminin üç temel unsuru vardır; iletişim, ahlaki düzen ve güç ilişkileri (2003; 140). Etkileşim düzleminde bireyler kollektiviteler olan gruplar halinde birbirleri ile etkileşime girerler. Bu etkileşim sürecinde ise yapının unsurları olan; anlamlandırma, egemenlik ve meşrulaştırmayı kullanırlar (2003; 163). İnsanlar birbirleri ile iletişim sağlarken, birbirlerini, anlam çerçevelerini diyaloga sokarak anlarlar. Bu süreçte Gadamer'in söylediği anlamda hermeneutik daire ontolojik bir kurucu unsur olarak kullanılır. İnsanlar başkalarını onlarla ilgili tecrübelerinin (karşılıklı bilgi-bilgi stoku) ışığında anlar (2003; 140). Ahlaki düzeyde ise bireylerin içinde oldukları kollektivitelerin dünya görüşleri belirleyicidir. Çünkü dünya görüşü ortak normu belirler yani ahlaki normu ve hangi kollektivitenin normunun ortak olarak kabul edileceği bir güç mücadelesinin ürünüdür (2003; 147). Eylem ve güç arasında sıkı bir bağ gören Giddens'a göre, güç, eylemi gerçekleştirirken bireyin eylem için gerekli araçları, kaynakları edinme kapasitesidir (2003; 147). Gücün kaynaklara sahip olma kapasitesi olarak tanımlanması Giddens'ı modern çatışmacı sosyolog Collins'e bağlar ayrıca yeniden-üretim ve refleksivite kavramı onu Bourdieu'ya götürmektedir (bkz, Wallace ve Wolf; 2004; 129-137, 159-177). Bu ortak kavram ve yönelimler Giddens'ın sosyolojik kuramını bir yanıyla Mark'ın modern devamacıları olan çatışmacılar içinde değerlendirmemizi sağlar.

Bununla birlikte Giddens çatışmayı çelişkiden ayırır ve çatışmayı kollektiviter arası çıkar farklılığına ve çelişkiyi ise yapının unsurları arasındaki karşıtlığa indirger. Böylece kollektiviter arası çıkar çatışmasının sistemde çelişkiye yol açmadığını söyleyerek bireylerin ve onların içinde yer aldığı kollektiviterin yapı üzerindeki etkililiğini sınırlar (2003; 165). Giddens'a göre, yapılaşma terminolojisinde nesnelleşme ile şeyleşme arasında fark vardır. Şeyleşmenin son bulması için insanların yapının kendi ürünleri olduğunun farkına varması ile mümkün olur. Yapı onların eylemlerinin nesnelleşmesidir ancak eylemlerin yabancı şeyi yani nesnesi değildir. Ancak bunun farkına varılması insanların yapıyı rasyonel olarak denetimleri altına alabilecekleri anlamına gelmez

(2003; 166). Giddens'da gene bireyin failliğinin yapı karşısında sınırlandırılması kaygısı karşımıza çıkmaktadır.

Giddens kendi kuramının ontolojisini şöyle özetler:

1. Durkheim ve Parsons'ın kuramları 'bazı açılardan' yetersizdir. Toplumsal hayattaki çıkar farklılığını, birey ve toplum temelinde ele alırlar. Gerçek bir eylem şeması geliştiremezler (2003; 166).

2. Marks'ın praksis kavramı Giddens'in çalışmasında, emeğin dönüştürücü kapasitesi anlamında, giriş niteliğindedir (2003; 167).

3. Toplumun üretimi aktörlerin ustalıklı icrasıdır. Bunu yorumcu (aksiyonel) kuramlar kabul eder ancak bu sayıtlımın aktörlerin tarih yapmalarının tarihsel koşullara bağlı olduğu tezi (Marks) ile tamamlamak gerekir (2003; 167). (holistik ve aksiyonellerin birbirleri ile tamamlanması)

4. Konuşma ve dil toplumun üretimi ve yeniden-üretimi için klavuz ipliğidir. Dil topluma benzediği için değil dil toplumsal hayata örnek teşkil ettiği içindir (2003; 167). (aktörler nasıl ki, dili konuşarak, ondan yararlanarak iletişim mümkün hale gelmektedir aynı şekilde aktörler, toplumun yapısal unsurlarını kullanarak etkileşim mümkün hale gelmektedir. Dil ve yapısal unsurlar, konuşmayı ve etkileşimi mümkün kılandır. Giddens'in yapının ikiliği diye söylediği yapının aracı ortam olması ve yapının failer tarafından kullanılarak yeniden-inşa edilmesidir (2003; 162).

Şimdi tüm bu söylenenlerden sonra, Giddens'in ontolojisi; toplum, insan eylemi ve bunlar arasındaki ilişkinin tanımı, bizi, onun kuramının holistik ve aksiyonellerin eksikliklerinin, ilk dönem Marksist sosyoloji kuramı etrafında giderilerek oluşturulduğu sonucuna götürmektedir. Ancak gene de holistik anlamda yapıya, sosyal eylemde belirleyicilik anlamında, ağırlık verildiği düşünülmektedir. Hatta bireysel eylemin açıklanmasına odaklanmanın da, yapının belirleyiciliğinin ortaya çıkarılması amacına hizmet ettiği izlenimini uyandırmaktadır. Nitekim Giddens, bu çalışmasından sonra yazdığı bir eserinde, sosyal sistemlerin yapıldıkları aynı tuğlalarla sürekli biçimde yeniden inşa edildiklerini söylemektedir (1994; 23).

Bu tespitlerden sonra Giddens'in bilim olarak sosyolojiyi nasıl tanımladığına yani onun epistemolojik tavrını ayrıntılı bir biçimde analiz edebiliriz. Giddens, Weber'in anlayarak açıklama yönteminde, sosyolojinin önce anlaması sonra bilim olmasının gereği olarak genelleme yapma adına açıklama getirmesi düsturuna benzer şekilde kendi yönteminin adını 'açıklayıcı yorumlamacılık' adını verir. Sosyal bilimci, eylemi anlamak için kendi anlam çerçevesi ile aktörün anlam çerçevesini yorumlayıcı bir diyaloga sokmalı ve eylem ile ilgili genellemeler yapmalıdır. Giddens bilim olarak sosyoloji nedir? sorusunun merkezine pozitivistliği alarak onunla diyaloga geçerek cevaplandırır. Öncelikle pozitivistliği iki anlamda kullanacağını beyan eder; bilginin kaynağının gerçeklik olması hasebiyle, gerçekliğin bilgisine duyularımız aracılığı ile ulaşabiliriz ve doğa bilimlerinin mantığı ve yöntemi sosyal bilimlere uygulanabilir yani bilimlerin tekliği ilkesi (2003; 171). Giddens, sosyolojinin empiriye dayanması gereğini savunur ayrıca, aşağıda görüleceği üzere bazı farklılıklara rağmen, sosyolojiyi tamamen doğa bilimlerinden kopararak tinsel bilimin içine yerleştirmeye ve doğa ve tinsel bilim

ayrımından yana tavır koymaya niyetli değildir. Yukarıdaki pozitivistin sayıtlılarına kısmen itirazı yoktur, diyebiliriz. Ancak pozitivistin, olguların yerini onları aynen temsil eden kavramlar alır, temel sayıtlarından birini (tekabüliyetçilik) pratik değeri yoktur, diyerek, diskalifiye eder (2003; 175). Ona göre, bilginin temeli teori yüküldür (2003; 177). Giddens'a göre bilim deneycilik ile bağını koparmamalıdır, bilim kendi kuramlarına kuşkulu olmalı ve yeni araştırma olgularını dikkate alınmalıdır (2003; 186). Giddens, kuramları, Kuhn gibi, paradigma olarak, değerlendirir ancak ondan farklı şekilde paradigmalara zıtlığına değil sürekliliğine önem verir. Örneğin Einstein ile Newton fiziği ve Katoliklik ile Protestanlık arasında süreklilik vardır (2003; 189). Böylece rölativizm problemini aşmaya çalışır. Paradigmalara göre gerçeklik değişmez paradigmalara anlam çerçevelerini temsil eder. Anlam çerçeveleri olarak paradigmalara arası geçiş yorumlama yani hermeneutik daire ile gerçekleşir (2003; 191 ve 195).

Giddens'a göre sosyoloji ile doğa bilim arasındaki farklılık, araştırmacının nesnesi ile özne-nesne değil özne-özne ilişkisi içine girmesidir. Çünkü sosyolojinin araştırdığı dünya önceden aktörler tarafından yorumlanarak inşa edilmiştir. Bu yüzden sosyal teoriler doğa bilimlerinin teorilerinden farklı olarak çifte-hermeneutiği gerektirir (2003; 193). Bu türlü ifadeler Giddens'ı anlamacı/yorumsamacı sosyoloji anlayışına kısmen yaklaştırır. Giddens ne pozitivistin sosyoloji doğa bilimidir düsturuna ne de anlamacılığın sosyolojiyi tinsel bilim yapma düsturuna takılıp kalmaz. Sosyolojinin doğa bilim ile farklılığına vurgu yapması onu tinsel bilim anlayışına götürmemektedir.

Giddens bilim ile sanat arasındaki farklılığı kristalize ederken esas bilim anlayışı ortaya çıkar. Bilim ve sanatın yakınlıkları; her ikisinde de kendini anlama başkalarını anlama ile gelişir ve diyalog için bilgi depolarına başvurulur; sanat ve sosyal bilimlerin hayat tarzlarının yaratıcı buluşması ile ilgilenir. Bilim ve sanat her ikisi de insan eylemini anlamaya çalışır ancak sanat eylemi aynen betimlemek zorunda değildir (hayal gücü ve kurgu) ancak sosyal bilimlerin temel formatı nesnelere ile mesafeli durmaları gerektiği için sanatın hayal gücü ile kavradığı yaratıcı güçleri nadiren yakalar (2003; 196). Sosyoloji araştırdığı ile mesafeli olmalıdır çünkü davranışı genellerken aktörler ile kendi açıklamaları arasında mantıklı ilişki olmasına rağmen, her genellemenin düzeltme olduğunun farkındadır. Araştırmacının da bunu yapabilmesi için araştırdığı ile arasına mesafe koyması gerekmektedir. Ancak bu, araştırmacının araştırdığı sosyal gerçekliği kendi toplumsal gerçekliğine veya hayat tarzına indirgemesi değildir (2003; 200).

Giddens araştırmacı özne ve araştırılan özne (toplumsal davranışın sahibi toplumun inşa ettiği için nesne değil o da bir tür öznedir) ilişkisinde, sosyolojik analizin konusu olan toplumsal davranış ile ilgili genellemeler yapan gözlemcinin bir hayat tarzına dalması gerekir, der. Ancak bu topluluğun üyesi olmak anlamına gelmemelidir (2003; 196-197). Giddens'ın, özne ve nesne arasındaki mesafenin kısmen korunması gereğinden bahsetmesi, araştırmacıyı gözlemci olarak değerlendirmesi ve sosyolojik analizin genelleme yapma gibi bir amacının varlığından söz etmesi onun sosyoloji anlayışının pozitif bir yönelimi olduğunu bize verir.

Ancak araştırmacı davranışı nasıl anlayacak? Giddens'a göre, araştırmacı anlamaya çalıştığı kültür ile kendi kültürünü diyaloga sokar (2003; 197). Yani sosyal araştırmacı bir nevi hermeneutik daire ile çalışır. Gadamer gibi, anlamayı bir yöntem değil bir ontolojik kurucu süreç gibi algılayan Giddens'ın (2003; 199), insanların birbirini anlayarak oluşturduğu toplumsallığı kavramak için de araştırmacıya hermeneutik daire ile çalışmasını tavsiye ettiği görülmektedir. Toplumsal gerçekliğin kuruluş biçimi ile onu araştırma süreci arasında paralelliğin kurulması, diğer sosyoloji anlayışlarının da temel düsturudur.

Hermeneutik daire ile çalışan araştırmacının ifade ettiği dil iki hayat tarzının yaratıcı karşılaşmasını ifade eden bir meta-dil olmalıdır (2003; 201). Sosyoloğun araştırmanın başında kullandığı kavramların, araştırma süreci esnasında aktrnkiler ile buluşup birbirlerini değişikliğe uğratması ile sosyolojinin meta-dil oluşturması düsturu, Giddens'ın baştan beri gttğu dialektik mantığın bir ürünüdür. Yapı ile aktör, araştırmacı özne ile araştırılan öznenin hayat tarzları ve dillerin karşılaşması dialektiğin aktığı bir hermeneutik daire sürecidir.

Ona göre doğa ve sosyal bilim arasındaki bir diğer farklılık nedensel genellemelerin neliği ile ilgilidir. Doğa bilimsel nedensel genellemeler mekanik (dışsal etki edici) oysa sosyal bilimlerdeki nedensel genellemeler, doğadaki mekanik ilişkileri değil insan ürünlerine işaret eder. Bu genellemeler niyetli edimlerin niyet edilmemiş sonuçları ile ilgilidir (2003; 202). Ancak Giddens'ın 'niyetli eylemlerin niyet edilmemiş sonuçları' derken neyi kast ettiği açık değildir. Bu ifadeden insanın kendi eyleminin kurbanı olduğu sonucunu çıkarırsak, o halde insanı etkileyen olayın, onun elinden çıkan eylemin sonucu olan, ona geri gelerek bir bumerang gibi insanı dıştan belirlediğini söyleyebiliriz. Yani insanı kendi dıştan belirleyen, insanın kendi içinden çıkan eylemdir. Gene bir dialektik süreç ile karşı karşıyayız demektir. Bu itibarla sosyolojik nedensel genellemeler, insanın kendi kendini dışardan belirlemesi ile ilgilidir. İnsanı dışsal değil kendi ürünü ya da kendinin de içinde olduğu Şey (aklın ideleri, ortak irade, kolektif bilinç, insanlık akli) tarafından belirlenmesi ilkesi modern sosyal düşüncenin bir paradigmasıdır. Giddens da bu paradigmaya dahildir.

Sonuçta Giddens, Durkheim'in Sosyolojik Yöntemi Kuralları'na karşı olarak oluşturduğunu söylediği (2003; 210) Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları'nı belirler. Bu kurallar dört ana başlık altında toplanır:

A. Sosyolojinin inceleme konusu olan toplumsal üretim ve yeniden üretim ile ilgili kurallar (ontolojik kurallar):

1. Sosyolojinin konusu olan toplum verili değil önceden aktörlerin eylemleri tarafından oluşturulmuştur. İnsanlar doğayı dönüştürüp insanileştirirken kendileri de dönüşür (Marks).

2. Toplumun retimi mekanik değil aktif öznelerin inşasıdır. Ancak aktörler bunun tamamen bilincinde değildirler (kısmi bilinçli aktör).

B. Eylemin sınırlılıkları ile ilgili kurallar:

1. İnsan eylemini kendi seçmediği tarihsel koşullar altında gerçekleştirdikleri için insan failliği sınırlıdır. Sosyolojide nomolojik açıklama yapı ile ilgili olarak yapılabilir.

2. Yapı insan eylemini hem kısıtlar (Durkheim) hem de ona imkan verir. Yapının ikiliği budur. Toplumsal pratiklerin yapılaşmasını araştırmak hem yapının eylem ile nasıl inşa edildiğini hem de yapının eylemi nasıl belirlediğini araştırmaktır.

3. Yapılaşma süreçleri; anlamlar (yorumsamacı ve aksiyonel sosyoloji), normlar (pozitivist ve holistik sosyoloji) ve gücün (Weber, Marks ve modern çatışmacılar) karşılıklı etkileşimini kapsar. Bu üç terim sosyal bilimlerin temel kavramlarıdır.

A. Toplumsal hayatın gözlemlenmesi ile ilgili kurallar (metodolojik kurallar):

1. Sosyolog gözlemci araştırma konusunu onunla ilgili bilgisi ile bir gözlem fenomeni haline getirir (teori yüklü gözlem, nesnel değil).

2. Bir hayat tarzına dalmak gözlemcinin betimleme yapabilmesi için gereklidir. Ancak bu gözlemcinin o topluluğun üyesi olması anlamına gelmez (özne-nesne mesafesi korunmalı)

A. Kavramların meta-dil olarak formülasyonu:

1. Hayat tarzını anlamak hermeneutik daire ile olur. Bu perspektiflerin buluşmasıdır.

2. Sosyolog aktörlerin anlam çerçevelerini yeniden yorumlar. Bu çifte-hermeneutik bir süreçtir (yorumun yorumu). Aktör ve sosyal bilimcinin kavramları karşılıklı olarak birbirlerine etki ederek biçimlenir (2003; 211-213)

Özetle, Giddens'a göre sosyolojik analizin özetle iki temel amacı vardır; farklı hayat tarzlarının sosyolojinin meta-dilleri ile hermeneutik olarak açıklanması ve toplumun üretiminin insan failinin bir icrası olarak kavranmasıdır (2003; 214).

Hülasa bu alt kısımda Giddens'ın sosyoloji kuramını ve sosyolojik yöntemini nasıl 'yapılandırdığını' anlamaya çalıştık. Onun sosyolojik kuramı, ontolojisi, aksiyonel ve holistiklerin temel sayıtlılarının erken Marksist sosyoloji kuramı çerçevesinde yeniden ele alınarak eksikliklerinin giderilmesi ve birbirleri ile tamamlanması sonucunda, sosyolojinin son uğrağı, olarak, tesis edilmiştir. Comte ve Durkheim'in kurduğu organik-işlevselci okulun bilinçsiz aktörü yerini, Giddens'ın bilinçli yani self-refleksiyon sahibi modern aktöre bırakmıştır. Bir yüzyıl sonra gelişen modern birey artık daha fazla bilinçli ve bilgilidir. Ancak bu aktörün etkililiğinin mutlak olduğu anlamına gelmez. O gene de kendi eyleminin niyetlenmemiş sonucunun kurbanı olabilmekte ve sınırı toplumsal yapı ile tarihsel koşullar tarafından, ki, bunlar onların üretimi olmasına rağmen, belirlenmektedir. Dialektik, Giddens'ın farklılıklar arasında bağ kurmasının temel mantığıdır. Bilim anlayışı itibarıyla Giddens'ın kuramı değerlendirildiğinde görülmüştür ki, o doğa ve sosyal bilim eşleşmesine karşı dursa da idealizmden kaçarak sosyolojiyi tinsel bilim olarak kavramalaştırmaktan da uzaktır. Yorumsamacılığın hermeneutik daire anlayışını, idealizmden soyutlayarak, hem toplumun üretimi hem de sosyolojik araştırma ve sosyolojik kavramların üretiminde temel olarak, almaktadır. Doğa bilimlerinin gözlem, araştırmacı ve araştırılan mesafesinin korunması ve genellemeler yapmak gibi düsturlarını pozitivist sosyoloji gibi korur. Ancak, araştırmacı ve araştırılanın mesafesini kısmılaştırır ve nedensel mekanizm (dışsal) yerine insanın kendi eyleminin beklenilmeyen sonucu tarafından nedensel belirlenimciliğinin genellemesini koyarak, doğa bilim ve kendi sosyoloji anlayışı

arasına fark koyar. Onun sosyolojisi, pozitivistin kendini aksiyonel ve yorumsamacı bilim anlayışı ile tadil etmesi, yetkinleşmesi veya sosyolojinin kendini, zıt argümanların ışığında yetkinleştirdiği, (şimdiki halde) son uğrak olarak okunabilir. Bu son uğrak, sadece teorik olarak değil tarihsel olarak da açıklanmalıdır. Yirminci yüzyılın sonlarında artık ondokuzuncu yüzyılın sıkıntıları ile karşı karşıya olamayan batı sosyolojisinin temel sorusu, ‘İnsanların birbirlerini yemeden nasıl bir arada yaşarlar?’ (Hobbesçu soru) yerini ‘İnsanlar nasıl birbirlerini anlayarak toplumu inşa ederler?’ sorusuna bırakmıştır. 19. yy sosyolojisi, sınıf savaşımının ve vahşi kapitalizmde bireysel çıkar savaşımının bir devrime yol açmadan dizginlenmesi ile meşgul olurken, artık sosyoloji, modern bireylerin birbirini nasıl anladığına odaklanmaktadır. Artık bireyi sınırlandırmak değil karşılıklı etkileşimin nasıl olduğu araştırılmaktadır. Giddens kuramında büyük tarihsel dönüşümlerden bahsetmez. Hatta bireysel çıkar çatışmasının yapısal bir çelişkiye, her zaman, dönüşmediğinden bahsederek batı toplumlarının sorununun devrim olmadığını içkin olarak ifade eder. Aslında Comte ve Durkheim sosyolojilerinden farklı olarak, onun sosyolojisinin motivasyonu, batının global sorunları değildir.

V. Sonuç

Bu çalışmada, sosyolojik düşüncenin ilk bilim hali olan pozitivist sosyolojinin inşası ve bu inşadan bir yüzyıl geçtikten sonra sosyoloji biliminin kendisini nasıl ve hangi açılardan yetkinleştirerek dönüştürdüğü, Comte, Durkheim ve Giddens’in kuramları temelinde tespit edilmeye çalışılmıştır. Sosyolojik düşüncenin kendisi Geist olarak ele alınmıştır. Pozitivism ve yorumsamacı sosyoloji anlayışları onun kendini yetkinleştirdiği uğraklar olarak tasavvur edilmiştir. Giddens’in eseri ise Geist olan sosyolojik düşüncenin son uğrağı gibi görülmüştür.

Sosyolojinin ilk hali olan, pozitivist sosyoloji kendini doğa bilimlerine benzetererek, bilim olarak meşruiyetini ispat etmiştir. Bu itibarla, sosyal ve doğal olanın içsel olarak farklı olsa da araştırma yöntemi gereği sosyal nesnelere gibi ele alınmıştır. Bu nesnelere sosyal olgu yani normlardır. Sosyalite insana olmuş-bitmiş bir ‘şey’ olarak geldiği kabul edilmiştir. İnsan toplumun dışında tasarlanmıştır. Bu şekilde araştırmacının araştırdığı nesneyi nesnel olarak kavrayacağı ve ifade edebileceği sayılmıştır. Böylelikle pozitivist sosyolojinin ontolojik yaklaşımı holistik ve özne-nesne ayrımı kabul edilmiştir. Sosyal olanın insanın dışında tasarlanması aslında insan aklının ona istediği biçimi vermesinin önüne geçilmek içindir. Bunun ideolojik anlamı insanın toplumsal değişimdeki keyfi ve apriori rolünü kısıtlamaktır. Pozitivist sosyoloji Fransız devrimi sonrası toplumu yeniden düzenlemenin, kargaşalığa son vermenin bir siyasi-pratiğini hazırlama teorisi olmuştur. Dini, siyaseti ve ahlakı bilimleştirmeye çalışılmıştır.

Sosyolojinin bu pozitivist bilim anlayışını eleştirerek gelişen yorumsamacı sosyoloji pozitivist ve holistik sosyolojilerin ihmal ettiği insan eylemini öne çıkarmıştır. Bu çalışma kapsamında pozitivist ve yorumsamacı sosyoloji tez-antitez ilişkisi içinde ele alınmıştır. Giddens’in çalışması ise bir sentez olarak değerlendirilmiştir.

Giddens, hem holistik ve aksiyonel hem de pozitivist ve yorumsamacı sosyolojiler arasında bir köprü vazifesi görmüştür. Bu ontolojik ve bilimsel farklılığın kullanışlı olan yanlarını Marks'ın praksis kavramı çerçevesinde ele alarak yeniden düzenlemiş ve sosyolojiyi daha yetkin bir hale getirmiştir. Bu yüzden onun bu çalışma kapsamında ele alınan eseri ve sosyoloji kuramı sosyolojinin son uğrağı olarak değerlendirilmiştir. Giddens, holistiklerin yapı kavramını ve aksiyonellerin, toplumun insan eyleminin anlamlandırılması ile kurulduğu fikrini Marks'ın insan eyleminin pratik dönüştürücülüğü ile sentezleyerek, kendi kuramının ontolojisini yani 'yapılaşma' kuramını tesis etmiştir. Giddens, sosyolojiyi bilim olarak yeniden tarif etmiştir. Buna göre sosyoloji, pozitivist sosyolojide olduğu gibi doğa bilimini aynen kopya etmeyecek ama onun araştırma mantığını kullanacaktır: Empiriden ayağını kesmeyecek ve genelleme yapacaktır. Bununla birlikte, sosyoloji araştırdığı toplumun hermeneutik daire ile kurulmasından ötürü araştırma stratejisini çifte-hermeneutik ile tamamlayacaktır. Sosyolojinin yeni kuralları 'açıklayıcı yorumsamacılık' olarak tesis edilmiştir. Buna göre, sosyoloğun nesnesi de bir öznedir, çünkü toplumsal özneler toplumsal hayatın aktif üyeleridir. Sosyolog kendi kavramsal çerçevesi ve dili ile aktörün anlam çerçevesi ve dilini hermeneutik daire içinde yaratıcı olarak buluşturacaktır. Sosyolojinin genellemeleri ile doğa biliminin genellemeleri de farklı olacaktır. Çünkü insan, doğadan, farklı olarak neticede kendinin öteki ile hermeneutik daire ile kurduğu toplumun öznesidir. İnsanı toplumsal olarak belirleyen nedenler nihayetinde insanın niyetli eylemlerinin niyet edilmemiş sonuçları olan, ve bir bumerang gibi insana geri dönerek onu biçimlendiren, olaydır. Sonuç olarak Giddens hem ontolojisi hem de bilim anlayışı olarak sosyolojinin kendi içindeki zıtlıkları aşarak sosyolojiyi yetkinleştirmiştir.

İnsanın kendi kaderi üzerinde etkili olma isteminin bir ürünü olan tüm bilimler gibi sosyolojide insanın bu ilgisinden muaf değildir. Sosyoloji insan toplumlarının tarihsel sorunları ile eşgüdümlü olarak gelişmesine devam edecektir.

Abstract: The aim of present study is to compare 'The Rules of Sociological Method' by Durkheim, who highly contributed to sociology in its process of being a science, and 'New Rules of Sociological Method' by Giddens, written about a hundred years later than Durkheim's work. It is examined in the study how positivistic-holistic sociology has re-structured itself as a result of the criticism of interpretative-activist sociology. Positivistic sociology aims to exist as a sociological approach by partly admitting the critical claims directed to itself in terms of its way of defining its onto and its methodology and epistemology, by re-defining itself on the basis of the latest social conditions and scientific understanding and re-structuring its paradigm. It no longer isolates exploring subject from the society he Explorer and does not totally deny the effect of subjects on structure. Giddens, is at pains to restructure positivistic sociology within the structure-subject dialectic, starting from the theories of Marx.

Key Words: Positivistic sociology, interpretative sociology, subject, structure, epistemology.

Kaynakça

- Bock, K., (1997), “ İlerleme, Gelişme ve Evrim Kuramları”, çev. A.Uğur, iç. Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi, ed. T. Bottomore-R. Nisbet, haz. M. Tunçay-A. Uğur, Ankara, Ayraç yay. s: 51-92.
- Comte, A., (1964-1966), “ Pozitif Felsefe Dersleri”, çev. Ü. Meriç, Sosyoloji Dergisi, sayı: 19-20. s: 213-258).
- Comte, A., (1986), Pozitivizmin İlmihali, çev. P. Erman, İstanbul, MEB yay.
....., (2001), Pozitif Felsefe Kursları, çev.E. Ataçay, İstanbul, Sosyal yay.
- Çelebi, N., (1996), Sosyal Bilimlerde Yöntem, Konya, Aba ve Sebat matbaası.
- De Maistre, J., (2003), Considerations on France, trans. R. A. Lebrun,3. print., U.K., Cambridge Uni. Pres.
- Durkheim, E., (1985), Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları, çev. C. B. Akal, İstanbul, BFS yay.
....., (1986), Meslek Ahlakı, çev. M. Karasan, 2. baskı, Ankara, MEGSB yay.
....., (1992), İntihar, çev. Ö. Ozankaya, Ankara, İmge Kitabevi.
....., (2005), Dini Hayatın İlkel Biçimleri, çev. F. Aydın, İstanbul, Ataç yay.
- Giddens, A., (1994), Sosyoloji Eleştirel Bir Yaklaşım, çev. M.R. Esengün- İ. Öğretir, 2. baskı, İstanbul, Birey yay.
....., (1998), Modernliğin Sonuçları, çev. E. Kuşdil, 2. baskı, İstanbul, Ayrıntı yay.
....., (1999), Toplumun Kuruluşu, çev. H. Özel, Ankara, Bilim ve Sanat yay.
....., (2003), Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları, çev. Ü. Tatlıcan ve B. Balkız, İstanbul, Paradigma yay.
- Gulbeian Komisyonu, (1998), Sosyal Bilimleri Açın, çev. Ş. Tekeli, 2. baskı, İstanbul, Metis yay.
- Habermas, J., (1997), Bilgi ve İnsansal İlgiler, çev. C. A. Kanat, İstanbul, Küyerel yay.
- Hegel, G.W.F., (2004), Hukuk Felsefesinin Prensipleri, çev. C. Karakaya, 2. baskı, İstanbul, Sosyal yay.
- Keat, R.-Urry, J., (1994), Bilim Olarak Sosyal Teorileri, çev. N. Çelebi, Ankara, İmge Kitabevi.
- Levi-Bruhl, L., (1970), Auguste Comte Felsefesi ve Düşüncesi, çev. Z.F. Fındıkoğlu, İstanbul, Fakülteler Matbaası.
- Mannheim, K., (2004), İdeoloji ve Ütopya, çev. M. Okyavuz, Ankara, Epos yay.
- Marks, K., (2003), 1844 El Yamaları, çev. M. Belge, 2. baskı, İstanbul, Birikim yay.
- Marks, K. - Engels, F., (1999), Alman İdeolojisi (Feuerbach), çev. S. Belli, 4. baskı, Ankara, Sol yay.
- Nisbet, A. R., (1966), The Sociological Tradition, New York, Basic Boks inc.
- Nisbet, R., (1997), “Muhafazakarlık”, çev. E. Mutlu, iç. Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi, ed. T. Bottomore-R. Nisbet, haz. M. Tunçay-A. Uğur, Ankara, Ayraç yay., s: 93-127.
- Özlem, D., (1990), Max Weber’de Bilim ve Sosyoloji, İstanbul, ara yay.
- Rousseau, J. J., (2005), Toplum Sözleşmesi, çev. T. Ilgaz, Ankara, Paragraf yay.
- Touraine, A., (2000), Modernliğin Eleştirisi, çev. H. Tufan, 3. baskı, İstanbul, YKY.
- Wallace, R.A.-Wolf, A., (2004), Çağdaş Sosyoloji Kuramları Klasik Geleneğin Geliştirilmesi, çev. L. Elburuz-M.R. Ayas, İzmir, Punto yay.